

ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ

НАРЪЧНИК И ПРАКТИЧЕСКИ
УПРАЖНЕНИЯ В ПОМОЩ НА
УЧИТЕЛИ И УЧЕНИЦИ

БЪЛГАРСКИ
ФОНД
ЗА
ЖЕНИТЕ

София, 2018

ISBN 978-619-7435-07-8

Автори: Роза Димова, Татяна Кметова, Светлана Михайлова

Редактори: Надежда Дерменджиева, Татяна Кметова

Коректор: Деница Абаджиева

Корица и графично оформление: Ребека Оссес

Издава: Български фонд за жените

ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ

НАРЪЧНИК И ПРАКТИЧЕСКИ
УПРАЖНЕНИЯ В ПОМОЩ НА
УЧИТЕЛИ И УЧЕНИЦИ

БЪЛГАРСКИ
ФОНД
ЗА
ЖЕНИТЕ

МИНИСТЕРСТВО НА
ПРАВОСЪДИЕТО

МИНИСТЕРСТВО НА
ПРАВОСЪДИЕТО

„Повишаване чувствителността на пограстващите по проблема „домашно насилие“ и повишаване на капацитета на представители на образователната система за работа по темата чрез програма и наръчник за превенция и защита в учебните заведения“

Проектът се изпълнява по Договор за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ с рег. No 93-00-179/18.05.2018 г., сключен с Министерство на правосъдието.

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ		7
ДОМАШНО НАСИЛИЕ глава 1		10
ПОЛИТИКИ И ПРАКТИКИ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ глава 2		17
ЗАЩИТА НА ПОСТРАДАЛИТЕ ОТ ДОМАШНО НАСИЛИЕ глава 3		21
РАБОТА В УЧИЛИЩЕ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ глава 4		32
ПРИЛОЖЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНАТА ОБЩНОСТ СРЕЩУ НАСИЛИЕТО НАД ЖЕНИ И ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ		47
ПРАКТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ		50
ЛИЧНО ПРОСТРАНСТВО. ГРАНИЦИ НА ЛИЧНОТО ПРОСТРАНСТВО. ВЗАИМНО СЪГЛАСИЕ		51
КОНФЛИКТИ. РЕШАВАНЕ НА КОНФЛИКТНИ СИТУАЦИИ БЕЗ ПРОЯВА НА АГРЕСИЯ. СВИДЕТЕЛСТВО НА НЕПРИЕМЛИВО ПОВЕДЕНИЕ		60
ОТНОШЕНИЯ И ИДЕНТИЧНОСТ		69

ВЪВЕДЕНИЕ

Уважаеми читатели,

Настоящият Наръчник и практически упражнения в помощ на учители и ученици, озаглавен **“Превенция на домашното насилие”**, е изготвен от екип от експерти по проект на фондация “Български фонд за жените” (БФЖ), финансиран от Министерството на правосъдието.

Съгласно *Закона за защита от домашното насилие* ежегодно по бюджета на Министерството на правосъдието се определят средства за финансиране на проекти за разработване и изпълнение на програми и обучения в областта на превенцията и защитата от домашно насилие.

Сред приоритетните области за финансиране през 2018 г. бе подготовката и одобряването на **програми в учебни заведения в малките и отдалечените населени места**.

Като организация с четиринадесетгодишен опит, която работи за повишаване на информираността на обществото относно половете стереотипи и за премахване на всички форми на дискриминация и насилие, основано на пола, БФЖ участва активно в редица инициативи, програми и проекти на международно, национално и местно ниво в подкрепа на превенцията и преодоляването на насилието в семейството и в частност на домашното насилие¹.

Резултат от работата на БФЖ по темата е изработването, публикуването и разпространението на **“Наръчник в помощ на учителя за превенция и работа по темата “домашно насилие”** и на **“Пилотна учебна програма “Домашното насилие”: ролята на училището и учителите в превенцията и борбата с него”**, финансирани от Министерството на правосъдието през 2016 г.

Настоящият Наръчник представлява преработен вариант на посочените публикации, в който са взети предвид коментарите, предложенията и препоръките на експертите и на представителите на образователната общност, които са работили по тях.

Целта на БФЖ и на авторския екип е чрез настоящия Наръчник да допринесе за повишаване на чувствителността на учениците към проблема „домашно насилие“. За да се осъществи тази задача, е необходимо да се повиши информираността и подобрят компетенциите за работа по темата у представителите на образователната система в България (учители, педагози, педагогически съветници, директори, училищни психолози, образователни експерти, представители на РУО и МОН, учители и директори на детски градини) и на други заинтересовани страни (социални работници, представители на читалища, медии и НПО).

Разпространението на подобно помагало ще бъде особено полезно в малките и отдалечените населени места, особено там, където отсъстват организации, предоставящи услуги на пострадалите от домашно насилие.

Предотвратяването на агресията и насилието в училище вече няколко години стои във фокуса на вниманието на училищните власти, на педагозите, на родителите и на местните общности. Както показва опитът, насилието в дома и извън него, особено в училище, често са взаимосвързани. **Усилията по превенция на насилието - на гържавата, институциите, неправителствените организации, работещи по темата, са насочени към това всеки един гражданин да осъзнае същността на проблема и да бъде способен да му противостои според възможностите си.** До голяма степен това означава и осъзнаването на необходимостта от промяна на онези културни норми и стереотипи, които допускат или поощряват подобно насилие. **Повишаване на чувствителността и информираността на учениците по проблема домашно насилие чрез образователната система е най-добрата, дългосрочна и устойчива превенция на агресията и насилието в обществото.**

¹ <https://bgfundforwomen.org/bg/>

Предлаганият Наръчник дава възможност на учителите и на всички други участници в образователния процес да работят по темата с ученици от всички възрастови групи и във всички степени на образованието. Съдържанието му обхваща четири основни теми:

Глава 1 дава основни дефиниции на домашното насилие и описва неговите причини, разновидности, специфики.

Глава 2 очертава националната политика и прилаганите от институциите мерки за превенция.

Глава 3 информира какво е въздействието на домашното насилие, особено върху децата и младежите, какви форми за защита съществуват и какви услуги се предоставят за преодоляване на последиците от насилието.

Глава 4 предлага основните насоки за работа в училище по превенцията на насилието.

В Наръчника също така се предлагат примерни активности по определени теми, които авторският екип смята за важни за промяна на моделите на поведение на децата и младите хора, за да избягват риска от ситуации, свързани с насилие. Тези дейности не изискват спазването на определена последователност за прилагането им, повечето не изискват предварителна подготовка и специални материали. Избраните критерии за подбор на тези активности са да предизвикват и провокират вниманието на учениците, да могат да се включват в различни класни и извънкласни дейности и самостоятелно, и като част от учебния час/процес, да могат лесно да се прилагат, в това число и за различни възрастови групи.

В Наръчника се дават примери за национални и международни кампании, посветени на усилията за намаляване на насилието в семейството и домашното насилие, с които учениците могат да бъдат запознати и в които могат да се включват с различни инициативи в рамките на учебната или на календарната година. Това ще даде възможност за изграждане на общности от млади хора, които не приемат и се противопоставят на насилието и агресията във всичките им форми.

Електронна версия на Наръчника е достъпна на интернет страницата на БФЖ за безплатно сваляне и ползване от всички, интересувани се от темата “домашно насилие” и желаещи да работят за преодоляване на агресията в дома и в училище.

**ДОМАШНО
НАСИЛИЕ**
глава 1

Насилието в семейството не е феномен, присъщ на нашето съвремие, макар че за него започна да се говори и пише повече в публичното пространство у нас предимно в последните две десетилетия². За този период не малко беше направено от неправителствения сектор, който подпомага пострадалите от домашно насилие, и от гържавата, която прие съответното законодателство и подкрепя дейности по превенцията му. **Постижение на обществото днес е, че нараства броят на хората, които разбират, че това не е личен, а сериозен обществен проблем.**

Популярната дефиниция на насилието в семейството и домашното насилие гласи, че това е всяка форма на злоупотреба: физическа и/или психологическа принуда и малтретиране между най-близките хора. Единият от партньорите в интимната връзка или брака се стреми да доминира, да упражни власт и контрол над поведението на другия партньор или на член от семейството/домакинството, в което живее. Обичайно това е символно (поради авторитет), физически или икономически по-силният.

Подобно насилие има сред хора от всички възрасти, от всякакъв етнически произход, с различен материален статус, то не е присъщо само на една или няколко определени групи. Насилието в личните отношения обаче може да има значителни размери сред общности и семейства, които са в уязвима позиция или не са включени пълноценно в обществото. Все още мнозина смятат, че това насилие има „личен“ характер, което винаги е правело и все още прави трудно противодействието спрямо него.

Най-често срещаните прояви на насилие в семейството и на домашното насилие се свързват с т.нар. „насилие на основата на пола“, при което в значителната си част пострадалите са жени и момичета. Неравностойното положение на жената в семейството и съществуването на различни форми на дискриминация по пол в междуличностните отношения често се оспорва, както от някои жени, така и от много мъже. Законовата защита и политиките, които насърчават преодоляването на исторически насложени се отношения на неравнопоставеност между жените и мъжете в обществения, икономическия и политическия живот, засягат правата на жените предимно извън семейството. Макар че би трябвало да се отнасят и за частната сферата, в личните взаимоотношения на жените и мъжете все още се наблюдават традиционни нагласи и схващания за мястото и ролята им в семейството, за това какво поведение се очаква от тях и какви отношения може да има между тях, вкл. на подчинение.

Видовете насилие, които се основават върху неравенството по пол и най-често се причиняват от мъже, могат да се класифицират по различни, но взаимосвързани и припокриващи се форми,³ като:

- насилие в семейството и домашно насилие;
- сексуално насилие, включително изнасилване;
- физическо насилие;
- психологическо насилие, включително тормоз, преследване;
- увреждащи практики⁴;

² Повече за развитието на обществения отговор на насилието в семейството в международен план виж Приложението.

³ Spotlight Initiative to eliminate violence against women and girls. Initiated by the European Union and United Nations; виж също и European Parliament. The Issue of Violence against Women in the European Union, 2016 (издание на Европейския парламент, Въпросът за насилието над жени в Европейския съюз):

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/556931/IPOL_STU\(2016\)556931_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/556931/IPOL_STU(2016)556931_EN.pdf)

⁴ Към тях спада гениталното осакатяване (женско обрязване), практикувано от някои етнически и религиозни общности в над 30 гържави по света. То не може да се сравнява с това на момчетата, защото манипулациите върху половите органи на момчетата причиняват много по-големи наранявания, като оказват трайно отрицателно влияние върху психиката, цялостното здравословно състояние и качеството им на живот. Само през 2017 г. около 2 млн. момичета са станали жертва на тази практика, която не е религиозна, а патриархална - начин да се контролират телата и сексуалността на жените. На територията на ЕС това се смята за нарушение на закона и наказанията за извършването на подобна „операция“, дори при предпологаемо „съгласие“ от страна на жертвата, са изключително тежки. От 2003 г. Генералната асамблея на ООН провъзгласява 6 февруари за Международен ден за нулева толерантност към гениталното осакатяване на жени.

- убийства на честта⁵;
- трафик на хора с цел сексуална и икономическа (тругова) експлоатация;
- принудителни и т. нар. “ранни бракове” на малолетни и непълнолетни момичета с подобни по възраст или пълнолетни партньори;
- насилие (тормоз, преследване и др.) във виртуалното пространство и социалните мрежи.

Причините за възникването и проявлението на насилието на основата на пола са разнообразни и комплексни и се наблюдават в различна степен във всички общества. Преди всичко това са разпределението на властта, на вземането на решения, вкл. за разполагаемите средства и имущество, на домакинските задължения и др. в семейството. Жените обичайно имат по-нисък икономически, а оттам и/или социален статус, и могат да се намират в подчинена позиция в семейството/партньорската връзка. Това важи особено за по-уязвимите социални и възрастови групи, което повишава риска и може да бъде причина за насилие от страна на мъжете. Жените по-често са жертви, но с мъжете също се злоупотребява - особено словесно, емоционално и психологически. И докато и мъжете, и жените могат да станат жертви на физическо насилие от някого, когото познават, жените са в по-голям риск да го преживеят в детството, в тийнейджърските си години или в старостта от роднина или от партньор.

Насилието на основата на пола има различни измерения, които не могат да се адресират само от една гледна точка и с един подход. Превенцията и общественият отговор на подобно насилие изисква координирани действия в различни сфери и сектори на обществения живот. На първо място обаче е важно да адресираме в усилията си по превенция факторите, които го пораждат или оправдават.

Най-честите “оправдания” за възникването на насилнически взаимоотношения са икономическите проблеми в семейството и други битови причини, които могат да доведат до нарушени взаимоотношения⁶. Показателно е, че за околните те наистина често служат като извинения за проявите на насилие от страна на техните роднини или близки хора, и обичайно причината се търси извън семейството или извън взаимоотношенията на насилника и жертвата (безработица и безпаричие, стрес в ежедневието, лоши битови условия, конфликтно съжителство с роднини и т.н.).

Често причина за “отключване” на насилническо поведение могат да имат наличието на психическо разстройство, алкохолна или наркотична зависимост, лошо възпитание или модел на поведение, преживян в детството.

Според експертите обаче насилието над настоящ или бивш партньор се дължи най-често на личен провал извън семейството или на отмъщение.

⁵ Убийство на член от семейство (най-често жена или момиче), извършено от друг член на същото семейство, мотивирано от убеждението, че жертвата е опетнила честта на семейството или общността, напр. защото носи неприемливо облекло, защото отказва или прекратява уреден брак или иска да се омъжи по собствен избор и др. под.

⁶ Повече за причините виж на интернет страницата на Фондация “Х&Д Джендър перспективи”: <http://dv.hdgender.eu/polezna-informatsia/prichini-za-nasilie-v-semeystvoto/>.

Заради възприетото от мнозина премълчаване на проблема и считането му предимно за личен, в който обществото не трябва да се меси, се създават обяснения за погодно поведение, без да се навлиза в истинските му причини. Важно е тези “митове” да се знаят, за да не останат случаите на домашно насилие скрити, тъй като основната характеристика на този тип насилие е, че то не спира от само себе си и нараства с течение на времето.

МИТОВЕ ЗА НАСИЛИЕТО В НАШЕТО СЪВРЕМИЕ

Мит: Насилие има само тогава, когато има видими следи от побой.

Унижението, изолацията, заплахите, икономическата зависимост и психическият тормоз са също толкова болезнени, колкото и побоят.

Мит: Ако жената е бита, сигурно си го е заслужила.

Независимо какво е казала или направила една жена, никой няма право да я бие или унижава. Причината за насилието е в личността на насилника. Жертвата не носи вина за това.

Мит: На много жени им харесва да бъдат бити, иначе не биха останали.

Много са причините, които спират жената да напусне дома или да потърси помощ – срам, икономическа зависимост, несигурност за децата, страх от насилника и дори любов към него.

Мит: Злоупотребата с алкохол е причина за насилието.

Алкохолът не е извинение. Той намалява контрола над агресивните импулси, но не е причина за домашното насилие. Част от насилниците изобщо не употребяват алкохол, а други имат проблеми с алкохола, но бият, когато са в трезво състояние.

Мит: Мъжете, прилагащи насилие, са психопати.

Много от насилниците водят извън семейния си кръг живот, който от околните се възприема като видимо напълно нормален, и правят впечатление на достойни за уважение личности. Семейството често е единственото място, където те упражняват насилие.

Мит: Насилието се среща само сред бедните и ниско образованите семейства.

Домашното насилие се среща във всички социални групи, независимо от материалното състояние или равнището на образование.

Мит: Домашните тайни не се споделят.

Насилието не спира от само себе си. Първата крачка към неговото прекратяване е преодоляването на страха и мълчанието.

Мит: Никой не бива да се меси в личните проблеми на семейството.

Насилието в семейството е престъпление. Жертвите имат право на защита. Ако сме пасивни, ставаме съучастници.

Мит: Жените, претърпели насилие, са много малък процент.

Броят на жените, претърпели насилие, се определя трудно, защото много от тях не търсят помощ, поради страх, икономическа зависимост и неувереност, че могат да намерят адекватна помощ.

Мит: Не можеш да промениш съдбата си.

Дори след много години можеш да прекратиш насилието. Никога не е късно да кажеш „стига” и да потърсиш помощ.

Насилието в семейството обаче не включва само насилие между съпрузи или партньори. То включва насилие над всички или над едно от децата, насилие над възрастните жени и мъже в семейството или домакинството (обичайно родители или близки роднини), както и над зависимите от грижите на околните възрастни хора или деца с увреждания. Проявява се в желание за надмощие, в незачитане правото на мнение на другия, подчертаването на превъзходство чрез физическа сила или финансови ограничения, контрол върху разходите и общуването извън семейството и др. пог. В тези случаи насилници могат да бъдат и жени. За мнозина грубото отношение, шамаросването, контролът не е насилие и е приемливо за възпитанието на децата и в партньорските взаимоотношения. Тези, останали от миналото традиционни схващания, са все още валидни за много семейства и се променят трудно и бавно във времето⁷. Това особено засяга най-младите, които първа започват да имат контакти и връзки с противоположния пол и за които редица подобни насилнически действия или могат да се възприемат като нормални за взаимоотношенията между мъжа и жената, или дори да са израз на любов и на това, че гържат на тях.

В работата си по проблемите на домашното насилие у нас редица организации, предимно от неправителствения сектор, натрупаха много опит в предоставянето на услуги на пострадалите от насилие в семейството, изградиха опитни експерти на много места в страната, разработиха методики и стандарти. За да се променят определени социални норми и поведение обаче, които понякога погрешно се възприемат като “традиционни” и “присъщи”, е необходимо мобилизирането на цялото общество. В последните години фокусът на работата по превенция от жените и момичетата все повече се насочва към включването и на мъжете, и момчетата, за да развият отношение на нетърпимост към насилието в семейството. Много по-активно с инициативи по превенция на насилието работят и на пръв поглед нетрадиционни заинтересовани партньори като бизнеса, който също е повлиян от семейното благосъстояние на своите служители. Но, разбира се, за да имаме устойчиви резултати, на първо място трябва да стоят образователните инициативи и мобилизирането на местните общности.

Широките национални кампании за повишаване на осведомеността и развитие на чувствителност към проблема са необходима предпоставка за успешна превенция. Много неправителствени организации, които работят пряко с пострадали от домашно насилие или работят по информираност и превенция на явлението с различни целеви групи, преди няколко години се обединиха в партньорска мрежа - Алианс за защита от насилие, основано на пола⁸. Организацията в Алианса, както и много други граждански организации, институции на централната и местната власт, медии и отделни лица участват в ежегодната световна 16-дневна кампания срещу насилието над жени⁹, в кампанията “Бяла панделка”¹⁰ и редица други, които са ефективна форма за включване на хора от различни възрасти в дейности за повишаване на информираността им по темата. Като много успешна практика могат да се посочат разработването на материали, работата с родители и учители за преодоляване на агресията и насилието в училище и в семейството на Националната мрежа на децата¹¹. През 2015 и 2016 година Националната асоциация на общинските служители в България в сътрудничество с общинските дирекции на МВР и училища проведе мащабна национална кампания на тема „Разруши мълчанието”. Кампанията се основава на иновативен подход - чрез изкуство да се привлече общественото внимание към темата. Националната кампания включи градовете София, Стара Загора, Сливен, Плевен, Търговище, Мездра, Козлодуй, Панагюрище, Гоце Делчев и Неделино, които я подкрепиха по места и са част от проекта¹².

⁷ Художествената литература и изкуството гостатъчно ярко пресъздават тези взаимоотношения в миналото в редица произведения. В повестта “Гераците” на Елин Пелин (1911 г.) например можем да открием всички споменати по-горе форми на насилнически отношения в семейството: многократни побои на съпруг над съпруга, малтретиране на дете, negliжиране на възрастен, унижение и малтретиране на по-млада снаха от по-възрастните снахи, дори изнасилване в брака.

⁸ <http://www.alliancedv.org/>

⁹ Повече информация за кампанията виж тук <http://www.cwsp.bg/htmls/page.php?category=335&id=398>, както и в Приложение 1

¹⁰ В различни години кампанията се организира и провежда в различни градове на страната, с участието на различни организации и институции. За повече информация какво представлява кампанията виж <http://www.cwsp.bg/htmls/page.php?id=1139&category=310&page=2>

¹¹ За повече информация и материали виж: <http://endviolence.nmd.bg/>

¹² За повече информация виж: <http://namcb-org.bg/breakthesilence/>

Трябва да отбележим обаче, че информираността на обществото у нас за обхвата, формите и проявите на насилието в семейството и домашното насилие все още не е достатъчна. Освен шокиращите новини по медиите за подобни прояви, довели до смърт, изследванията по темата, въз основа на които да се вземат адекватни решения, се броят на пръсти и рядко се финансират от държавата. Няма официална държавна статистика за размера и обхвата на домашното насилие в страната, няма изградена система за събиране на информация за насилието в семейството и на основата на пола, няма изградена мрежа от услуги за пострадалите, която да обхваща повече населени места, няма широка национална инициатива за повишаване на осведомеността и чувствителността на гражданите по темата.

Правозащитните институции като съд, прокуратура, следствие, както и държавните и общински структури и организациите от неправителствения сектор, които предоставят услуги на пострадалите от насилие в семейството, събират данни само в тяхното поле на компетентност по разработени от тях методики за съответния сектор. Това значително възпрепятства адекватния обществен отговор на явлението и създава превратна представа за размерите и обхвата на този вид насилие, тъй като данните на нито една от посочените институции поотделно или взети заедно не биха могли да представят адекватна картина на случаите на насилие на годишна база.

Към тази картина трябва да се добави и общоизвестният факт, че не всички случаи на домашно насилие се докладват на органите на реда, или това се случва само в грастични ситуации с тежки физически травми и заплахата за здравето и живота на пострадалите. Причина за това са срамът, нежеланието да се намесват в личните взаимоотношения външни хора, надеждата, че е “за последно”, липсата на знания за правата си и за защитата, която предоставя законът, икономическата зависимост, бедността, липсата на жилище, страхът, особено страхът за децата и пр.

Според изследване¹³ на Фондация „Партньори – България“ от септември 2016 г. една от три жени в страната търпи насилие у дома. Насилието във всяко трето семейство в България поставя в ситуация на психическо насилие хиляди деца, станали свидетели на различни видове агресия. Огромен е рискът децата да нормализират всекидневното насилие у дома, не познавайки ненасилствена реалност, както и да пренесат насилието от вкъщи в училище. Изследване на МВР и Съюза на българските учители от август 2018 г. твърди, че 70% от децата у нас за жертви на насилие в семейството¹⁴.

Данните за размера на домашното насилие в страната, които цитираме обаче, са определени на базата на социологически методи, в които се работи с определени извадки, затова по същността си са прогностични и дават представа по-скоро за потенциалния обхват на явлението и потребностите на хората, отколкото да боравят с конкретни случаи. Без адекватна и всеобхватна статистика обществото е лишено от възможността да прецени какъв законов отговор е необходимо да даде, за да направи съществуващото законодателство адекватно на потребностите на хората, а наказателната му страна - възпрепятстваща рецидиви. Не може адекватно да се прецени колко и какви услуги е необходимо да се финансират от обществени

¹³ Нешева Е., Д. Коларова и Р. Минковски. Модел за подкрепа на жертви на домашно насилие и насилие, основано на пола. Фондация “Партньори-България”, София, 2016: <http://partnersbg.org/2016/09/dgbv-vsm/>

¹⁴ <https://offnews.bg/obshtestvo/70-ot-detcata-v-balgaria-sa-zhertva-na-nasilie-v-semejstvata-si-686137.html>

фондове, за да се подпомогнат както жертвите, така и насилниците, и за да се намали страданието на потърпевшите и да се предотврати бъдещо такова. Обществото също така е лишено от възможността да прецени дали има обществени групи, в които, поради културни и други причини, домашното насилие е по-разпространено, или имаме предразсъдъци и погрешни очаквания към тях, или, обратното, има обществени групи, за които не сме подготвили до какви размери е разпространено насилието сред тях.

Превенцията е в основата на всички усилия, които са насочени към предизвикателството да намаляваме и предотвратяваме насилието в семейството, особено с фокус към благосъстоянието на децата.

Различаваме три вида превенция: първична, вторична и третична.

Първичната се отнася до това как обясняваме какво представлява явлението и как изграждаме осведоменост по темата;

Вторичната се отнася до това как говорим за насилието в семейството и домашното насилие, какви аргументи и интерпретации представяме, каква е първата ни реакция към конкретните случаи;

Третичната превенция представя как помагаме в случаи на домашно насилие дългосрочно във времето. Първичната превенция е най-важна, тъй като тя предшества и би могла да предотврати негативни събития чрез информираността ни за явлението. Вторичната се отнася до непосредствената помощ, която оказваме в случай на насилие, докато третичната е превенцията, която би могла да предотврати рецидив.

Въпреки че в тази насока се прави немалко от отделни организации и институции в нашата страна, превенцията на национално ниво все още остава фрагментарна, разпокъсана като единични сами за себе си усилия във времето, с нисък обхват, недостатъчно финансирана, без задълбочен анализ на ефектите на отделните мерки. По мнение на специалистите, които работят в областта на рехабилитацията на пострадали от домашно насилие, предварителната оценка на рисковите фактори за потенциално насилие в семейството, която да се направи от специалисти, би допринесла за неговото намаляване или възпрепятстване.

Настоящият Наръчник е стъпка в посока на осъществяването на първична превенция сред децата и младежите за предотвратяване на насилието в семейството и в личните отношения. Смесът на подобна превенция би бил не само да обучи младите момичета как да разпознаят и да не попадат в насилствени лични връзки, но и да създаде в младите момичета нетърпимост към подобен вид насилствени отношения, тъй като в подобни дейности трябва да участват и двата пола. Защитата на личното пространство, уменията да се предпазваме от агресивни партньори в общуването и да избягваме подобни отношения, уменията да избягваме и предотвратяваме конфликти, уменията да общуваме равнопоставено с всички и да уважаваме мнението на другия, това са част от социалните умения, чието възпитание може и трябва да започне от ранна детска възраст. Този Наръчник има скромни приноси в този процес.

**ПОЛИТИКИ И ПРАКТИКИ
ЗА ПРЕВЕНЦИЯ НА
ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ**
глава 2

ЗАКОНОДАТЕЛСТВО И ПРАКТИЧЕСКИ МЕРКИ НА ИНСТИТУЦИИТЕ

Работата за намаляване и предотвратяване на насилието в семейството и домашното насилие изисква прилагането на систематичен и всеобхватен подход и включването на широк кръг различни заинтересовани страни, за да се разработват и прилагат адекватни на потребностите закони и политики, за да се осъществява превенцията на насилието, за да се развият услуги за преживелите домашно насилие, за събиране на данни и изследвания на обхвата, природата и развитието на явлението.

За да има измерим ефект от мерките, които обществото би могло реално да усети, политиката в тази област трябва да е интегрирана, хармонична и координирана.

През 2005 година, благодарение най-вече на инициативата и работата на неправителствения сектор, в България бе приет *Закон за защита от домашното насилие (ЗЗДН)*, който въведе и изчерпателно определение на домашното насилие. Според неговия чл. 2:

“Домашно насилие е всеки акт на физическо, сексуално, психическо, емоционално или икономическо насилие, както и опитът за такова насилие, принудителното ограничаване на личния живот, личната свобода и личните права, извършени спрямо лица, които се намират в родствена връзка, които са или са били в семейна връзка или във фактическо съпружеско съжителство. За психическо и емоционално насилие върху дете се смята и всяко домашно насилие, извършено в негово присъствие”.

Защита по този закон може да потърси всеки, пострадал от насилие от:

- съпруг или бивш съпруг;
- партньор, с когото живеят или са живели на семейни начала;
- партньор, от когото има дете;
- роднините по съребрена линия до IV-та степен (първи братовчеди);
- лице, с което се намира или е било в родство по сватовство до III-та степен;
- настойник, попечител или приеман родител;
- партньор, с когото родителят живее или е живял на семейни начала.

Законът предвижда защитата на пострадалите да се осъществява чрез издаване на **заповед за защита от районния съд**. В нея се определят и мерките за защита: отстраняване на извършителя от съвместно обитаваното жилище; забрана на извършителя да приближава пострадалото лице, жилището, местоработата и местата за социални контакти на пострадалото лице; временно определяне местоживеенето на детето при пострадалия родител или при родителя, който не е извършил насилието и др.¹⁵

В изпълнение на закона от 2009 г. насам Министерският съвет приема ежегодно *Национална програма за превенция и защита от домашно насилие*. Мерките, включени в програмата, се предлагат от различни министерства - на вътрешните работи, на правосъдието, на труда и социалната политика, на здравеопазването, на образованието и други, както и от гържавните агенции за закрила на децата, за социално подпомагане и други органи. На ниво централна изпълнителна власт отговорност за развитието и прилагането на политиката в областта на намаляването и предотвратяването на домашното

¹⁵ През 2009 г. тази мярка бе подкрепена с промяна в Наказателния кодекс (чл. 296, ал. 1), която предвижда наказание със затвор до три години и глоба в размер на до 5000 лв. при неспазване на заповедта за защита, издадена от съда.

насилие е споделена от Министерството на правосъдието, Министерството на вътрешните работи и Министерството на труда и социалната политика.

С цел подобряване на превенцията и защитата от насилие в семейството през изминалите тринадесет години от приемането на закона досега в България са провеждани редица кампании за информиране на обществеността и специализирани обучения за професионалисти, които работят пряко със закона.

Работещите в системата на образованието нямат правомощия и задължения, които пряко произтичат от този закон. Те обаче трябва да се добре запознати с възможностите си за реакция, особено когато стават преки или косвени свидетели на насилие, засягащо деца, тъй като подобни правомощия и задължения произтичат за тях по силата на упражняваната от тях професия по други закони.

Съгласно Закона за закрила на детето:

Чл. 7. (1) Лице, на което стане известно, че дете се нуждае от закрила, е длъжно незабавно да уведоми Дирекция „Социално подпомагане“, Държавната агенция за закрила на детето или Министерството на вътрешните работи.

(2) Същото задължение има и всяко лице, на което това е станало известно във връзка с упражняваната от него професия или дейност, дори и ако то е обвързано с професионална тайна.

В страната са изградени и работят няколко институционални механизма за координиране на усилията на отделни органи за предотвратяване на насилието. Всеки един от тях е създаден по повод различен тип проблем на децата и има за цел да определи какви точно трябва да са действията на учителите и другите специалисти при определен тип риск за дете. Най-популярен и познат в образователната сфера е *Механизъмът за противодействие на тормоза и насилието в институциите в системата на предучилищното и училищното образование*. Той е ориентиран към взаимодействието на децата на територията на образователните институции. Неговото действие не засяга пряко темата за насилието в семейна среда, но като продължаваща работа по него би могло да се достигне до разпознаване на случаи на домашно насилие и неговото сигнализиране. По силата на подписаното през 2010 г. „Споразумение за сътрудничество и координиране на работата на териториалните структури на органите за закрила на детето при случаи на деца, жертви на насилие или в риск от насилие, и при кризисна интервенция“, **органите за закрила на детето на национално и местно ниво** са ангажирани с прилагането на *Координационен механизъм за взаимодействие при работа в случаи на деца, жертви или в риск от насилие и за взаимодействие при кризисна интервенция*.

Сключеното споразумение е в изпълнение на чл. 6а от *Закона за закрила на детето*. Според него, ако един учител/училищен специалист научи или разпознае домашно насилие над дете, незабавно трябва да сигнализира Държавната агенция за закрила на детето (на Националната линия за деца 116 111), отдел „Закрила на детето“ към Дирекция „Социално подпомагане“ по адреса, на който живее детето, или районното полицейски управление. Тези институции се сигнализират помежду си и имат за задача до един час от подаване на сигнала да направят първа среща с детето. От момента на постъпване на сигнала в отдел „Закрила на детето“ работата по този случай става техен ангажимент като водещи. Училишните специалисти имат задължение да предоставят цялата информация по случая на отдел „Закрила на детето“, като първоначално я подават устно, а след това писмено. Те имат задължение за подпомагане работата по случая след направената от отдел „Закрила на детето“ оценка и имат право да получават обратна връзка

по случая, в т.ч. и извадка от плана за действие по случая, която касае работата и задачите на училището. Ефективната работа в подкрепа на деца, свидетели и жертви на домашно насилие, изисква училището да подпомага спирането на насилието и възстановяването на детето, като гарантира нестигматизиращо¹⁶ отношение и запазване на конфиденциална информацията по случая извън кръга на пряко ангажираните специалисти.

Категорично в ущърб на детето е дискутирането на случай на домашно насилие над дете по време на педагогически съвет, родителска среща или неформални срещи на училищния персонал. Децата, свидетели и жертви на домашно насилие, повече от всичко искат никой да не знае за случващото се у дома и да живеят като другите деца, без да бъдат сочени с пръст.

НАЦИОНАЛНА ТЕЛЕФОННА ЛИНИЯ

При случаи на домашно насилие над дете или пред дете в България има две възможности да се ползва телефонно насочване и консултиране, както и да се сигнализира по телефона.

На първо място това е Националната телефонна линия за деца **116 111** на Държавната агенция за закрила на детето. Тази телефонна линия работи от 2009 година и предоставя консултиране, насочване и сигнализиране на деца в риск по всяко време на денонощието. Линията е напълно безплатна за обаждащите се. Ако учител се обади на нея, може да получи консултиране и информиране, без да предоставя пълната информация по случая. Той може да се консултира как да говори с немалтретиращ родител на детето, как да разпознае симптоми на домашно насилие и кои от наблюдаваните поведенија при детето могат да са сигнал за домашно насилие. Може да получи информация за услуги и институции, за техните адреси и телефони. В случай, че иска да сигнализира за дете, жертва или свидетел на домашно насилие, обаждащият се трябва да разполага с минимални данни за детето като: две имена и училище, в което учи, или, ако е за дете извън училище, място, където живее.

Втората възможност за телефонно консултиране, насочване и сигнализиране е Националната телефонна линия за пострадали от насилие **02/9817686** и безплатен номер **080018676**. Тази линия работи от октомври 1997 година и предоставя напълно безплатна консултация, емоционална подкрепа, насочване и сигнализиране при случаи на насилие, както за деца, така и за пълнолетни лица. Тази линия се финансира от Министерство на правосъдието и е напълно безплатна и достъпна по всяко време на денонощието, както за случаи на деца, жертви и свидетели на домашно насилие, така и за пострадали от домашно насилие пълнолетни лица, вкл. възрастни и стари хора. Допълнителна услуга на тази линия е юридическото консултиране, което може да бъде направено всяка сряда от 17.30 до 21.30 часа. По време на тази консултация може да се обсъди конкретен случай и правните възможности за защита по Закона за защита от домашно насилие и другите нормативни документи. В базата данни на тази телефонна линия се съдържа пълна информация за услугите в страната, които могат да помогнат при случаи на домашно насилие – Кризисни и Консултативни центрове, както в областните градове, така и в по-малките общини.

Като граждани винаги имаме високо очакване към ефективността на законодателството и прилагането на законите. Законите, с които можем за възпрепятстване домашното насилие, могат да бъдат подобрени, но и към момента **дават възможност жертвите да бъдат защитени и насилниците отстранени**. Има няколко варианта да реагираме при домашно насилие. За да получат помощ пострадалите, най-важното е **да не оставаме безучастни и пасивни**, да не оставаме някой друг да позвъни, поговори или забележи. Знаците и симптомите са разнообразни, но са видими, както за обучените, така и за не толкова запознатите, но чувствителни професионалисти.

¹⁶ Има се предвид отношение, което не изразява неодобрение, не заклепява и не отделя детето от останалите.

**ЗАЩИТА НА
ПОСТРАДАЛИТЕ
ОТ ДОМАШНО НАСИЛИЕ**
глава 3

ПРОЦЕДУРИ ЗА ЗАЩИТА ОТ ДОМАШНО НАСИЛИЕ

Закрилата на пострадалите от насилие в семейството е регламентирана в нашето законодателство от *Закона за защита от домашно насилие*.

В случай на домашно насилие, за да гоиде полиция на адрес, пострадалите могат да се обадят на **спешния телефон 112**. Преди да изпратят екипи, операторите задават няколко уточняващи въпроса относно случая. След пристигането си полицаите ще задържат насилника, ако установят, че представлява заплаха, и ако той се противопоставя на устно отправеното предупреждение от полицейския служител. Задържането се осъществява по *Закона за МВР*.

Ефективният начин за защита е когато пострадалото лице се обърне към районния съд по настоящ адрес с **искане (молба) за защита**. Когато молбата съдържа данни за пряка, непосредствена или последваща опасност за живота или здравето на пострадалото лице, районният съд в закрито заседание, без призоваване на страните, издава заповед за незабавна защита в срок до 24 часа от получаването на молбата. **Незабавната защита влиза в сила веднага, без да се изисква тя да бъде връчена на извършителя на домашно насилие**. След нейното влизане в сила съдът насрочва в рамките на месец заседание, за да се произнесе за **постоянната защита**, за мерките по нея и за нейната продължителност. Но за това, ако се наложи и на следващо заседание, съдът събира данни от свидетели, медицински документи, полицейски протоколи и други, за да установи, дали има насилие и колко рисково е то.

По искане на пострадалото лице всеки лекар е длъжен да издаде документ, в който писмено да удостовери констатираните от него увреждания или следи от насилие. Обичайната практика обаче е личните лекари да насочват пострадалите лица за издаване на удостоверяващ документ, който да се използва в съда, към съдебна медицина.

Пред районния съд производството по издаване на заповедта може да се образува по молба на пострадалото лице, ако е навършило 14-годишна възраст или е поставено под ограничено запрещение. Вместо пострадалите това могат да направят брат, сестра или роднина по права линия - родител, баба или дядо например, както и директорът на Дирекция “Социално подпомагане” (по инициатива на началник на отдел “Закрила на детето”), когато пострадалото лице е непълнолетно, поставено е под пълно запрещение или е с увреждания. За внасянето на исковата молба не се дължат никакви такси.

Молбата за защита е писмена и съдържа:

1. имената, адреса и единния граждански номер на молителя, адреса на Дирекция “Социално подпомагане”; в случай че пострадалото лице не може или не желае да разкрие постоянния или настоящия си адрес, то може да посочи друг адрес;
2. имената и настоящия адрес на извършителя или друг адрес, на който може да бъде призван, включително телефон и факс;
3. данни за семейната, родствена или фактичката връзка между пострадалото лице и извършителя;
4. датата, мястото, начина и други факти и обстоятелства за извършеното домашно насилие.

Пострадалите от акта на домашно насилие, дори да не са се обърнали веднага към съда, имат срок от един месец, в който да подадат искова молба. При уважаване на молбата съдът издава заповед за постоянна защита. Заповедта за защита подлежи на незабавно изпълнение, но се изисква да бъде връчена на двете страни. Районният съд преценява дали и какви мерки за защита да наложи.

Мерките, които съдят може да постанови, са шест:

- първата е - насилникът да се въздържа от насилие;
- втората е - насилникът да напусне съвместно обитаваното жилище, независимо от това, чия е собствеността на жилището;
- третата е - насилникът да не доближава жертвата на определено разстояние, указано от съда;
- четвъртата мярка по закон е - детето да живее при немалтретиращия родител (родителя - жертва);
- петата е - насилникът да бъде изпратен в програма за справяне с гнева и агресията;
- шестата е - жертвата да бъде насочена към програма за психотерапия и възстановяване от преживяното насилие.

Понякога е възможно съдят да постанови определена мярка за родителя-жертва, но да не я постанови за детето-свидетел. Например, възможно е съдят да постанови насилникът да не доближава майката, но детето да няма забрана за доближаване. **За това е полезно, когато се знае, че в определено семейство има *ограничителна заповед*, копие от нея да бъде представена на директора на училището, където учи детето, за информация с цел адекватни действия.**

Когато има издадена ограничителна заповед с мярка да не се доближава жертвата от насилника и насилникът я наруши, тогава пострадащото лице трябва да се обади на спешен телефон 112, за да сигнализира нарушението. Служителите на охранителна полиция трябва да дойдат и да задържат насилника. Постановяването на мерки по *Закона за защита от домашно насилие* е част от гражданското право в България. Когато обаче мярка по този закон бъде нарушена, по смисъла на чл. 296 от *Наказателния кодекс* това се третира като престъпление. От този момент нататък на насилника се търси наказателна отговорност и санкциите са от глоба до лишаване от свобода¹⁷.

Това важи и за случаите, когато има издадена ограничителна заповед за дете, и родителят, който е ограничен, го доближи в училище. В този случай училищните власти са длъжни да сигнализират полицията, за да се изпрати патрулна кола. Затаяването на информация от страна на училищни служители за нарушена ограничителна заповед не дава възможност насилникът да бъде спрял.

ПОСЛЕДИЦИТЕ ЗА ЖЕНИТЕ, ЖЕРТВИ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ

Домашното насилие засяга значително по-често майките, като родител жертва, и затова се налага да мислим за безопасността на двойката майка-дете. Безопасността и сигурността на пострадалите жени и техните деца са тясно свързани. В повечето семейства, в които има домашно насилие, майката е човекът, който се грижи за детето, а по-често бащата е насилникът.

Пострадалите жени, които имат деца, често вземат решение относно връзките с интимни партньори в зависимост от това, което смятат, че ще е най-добре за детето. Тези решения не са никак прости. Една бита майка трябва да прецени как да предпази себе си и децата си от физическа опасност. Освен това трябва да прецени, доколко иска да промени коренно живота на децата си, като избяга в подслон, сменя училища, губи финансова подкрепа или децата стават свидетели как баща им бива арестуван.

Погрешна практика е да се смята, че ако едно дете е изложено на домашно насилие, то е в непосредствена опасност и трябва да бъде отведено от дома. За да бъде подкрепено едно дете в ситуация на домашно насилие, неговата сигурност и сигурността на немалтретиращия родител трябва да бъдат гарантирани.

¹⁷ Виж тук бел. 15.

Пострадалите жени проявяват голяма сила, за да оцелеят. И въпросът, защо не напуснат насилствената връзка, е повърхностен: той не взема предвид големия брой фактори, които една малтретирана жена трябва да претегли, за да реши как най-добре да защити себе си и децата си. **Намеквайки, че тя трябва да спре насилието, човек всъщност обвинява жената за насилието и в същото време не търси отговорност от насилника за това престъпление.**

Трябва да се знае, че някои жени наистина бягат от насилието в живота си. Приятелите, семейството и мрежата от възможни социални услуги могат да бъдат от голямо значение за една потърпевша жена, която иска да вземе трудното решение да промени изцяло живота си.

Това, което може да изглежда като “безумно” или самоунищожително поведение от страна на жертвата, като например, да я е страх да потърси услугите на програма за жени, жертви на домашно насилие, или да иска да се върне при насилника, въпреки тежкото насилие, всъщност може да е нормална реакция срещу истински плашещи ситуации. Жертвите използват различни стратегии, за да се справят или противопоставят на насилието. Тези стратегии могат да изглеждат като резултат от пасивност или подчинение, докато в действителност жената е разбрала, че понякога те се оказват успешни мерки за временно спиране на насилието.

Най-просто казано, насилникът може да е заплашил жената, че ще я убие или ще убие децата, ако тя го напусне или откаже да се върне. Миналият опит я е научил, че заплахите му много често се превръщат в действия. Напускането може да нарани и децата, ако той получи попечителство или право на посещения. Ако двамата все още имат връзка, тя може да следи взаимоотношенията му с децата. Решението да напусне съпруга си съвсем не е така еднозначно, колкото изглежда понякога.

Домашното насилие прониква във всички социални групи, независимо от раса, етническа принадлежност и икономически условия, но въпреки това е ясно, че бедността, комбинирана с насилие, е особено тежка за жените и техните деца. Множество изследвания показват тревожно високи равнища на домашно насилие сред бедните жени, съпроводени от физически и психически проблеми. Важно е да се отбележи, че тези изследвания показват и невероятната изгръжливост на жените. Картината, която получаваме на този етап, е доста сложна: мнозинството от жените, които получават подкрепа, са преживели насилие или от интимен партньор, или в детството си, и то им е повлияло по много и различни начини и в различна степен.

Икономическата независимост от насилника и заетостта са от най-важно значение за сигурността на жените. Всяка жена, пострадала от домашно насилие, е в уникална рискова ситуация и има уникални нужди за сигурност и безопасност.

ВИДОВЕ НАСИЛИЕ НАД ДЕЦА

Емоционалното малтретиране често е резултат от другите видове насилие, но се разглежда самостоятелно, като в някои случаи се определя и като основната форма на насилие над дете. Емоционалното малтретиране нанася дългосрочна вреда върху чувството за самоуважение, върху собствения образ и образа на света, което може да постави детето в състояние на непрекъснати емоционални и психични проблеми. Това може да включва развиване на висока степен на тревожност, нервност, агресивност или поведение на безразличие и неспособност да участва в училищни занимания, игри или развлекателни събития. Ако емоционалното малтретиране продължава дълъг период от време, детето ще порасне и ще навлезе в периода на зрялост, в живота на възрастните, борейки се и страдайки от състояния на депресия, невроза, дори и със самоубийствени мисли и действия. Емоционалното малтретиране се случва при системното наблюдение на тормоз и физическо малтретиране от единия родител над другия родител. Според чл. 2 от *Закона за защита от домашно насилие* „за психическо и емоционално насилие върху дете се смята и всяко домашно насилие, извършено в негово присъствие”.

Детето обаче отделно може да бъде подложено на емоционално малтретиране извън свидетелството на отношенията в двойката. Това отношение, приложено пряко върху него, също е домашно насилие. Такива са случаите на постоянни внушения от родител към дете с думи и/или действия, че то не е способно на нищо, полагането и проследяването на изисквания за резултати, непосилни за него и неговата възраст, системното ангажиране на детето с позиция на единия родител срещу другия родител и изолирането на детето от социално общуване и дейности, които са необходими за неговото благополучие. При този вид емоционално малтретиране психологическите последици са особено тежки, ако детето се отглежда от единствен родител, от който е пряко зависимо и няма друг пълнолетен грижещ се, който би могъл да бъде коректив на родителското поведение. Форми на емоционално малтретиране на деца и тяхното пряко въвличане в злоупотребата с майката като: принуждаване на децата да “шпионират” майка си, принуждаване на децата да нападнат майка си, принуждаване на децата да присъстват при унижаването на майката, заплашване на жената, че бащата ще ѝ отнеме децата /или че ще посегне и на тях и използване на децата като посредници.

Децата, които са свидетели на домашно насилие и са насилвани физически, са в по-висок риск от емоционална и психическа травма, отколкото децата, които са свидетели на насилие, но не се е злоупотребявало с тях. Всяка от формите на физическо малтретиране и сексуално насилие в дома носи тежки психологически последици за детето, като рязко разрушава границите на собственото „Аз”.

Физическото насилие се разпознава и разбира по-лесно от други форми на насилие. Неговите признаци са видими и лесно могат да бъдат констатираны. Това са белезите от: гране, хапане, стискане, удряне, душене и горене. Физическо насилие са и действията като плюене, разтрисане, блъскане, замеряне с предмети, подлагане на безразсъдно шофиране, заключване в дома или извън него. Към него спадат и волен или неволен отказ за помощ при болест, нараняване или спиране достъпа до лекарства или лечение. Други форми на този вид насилие са: спирането на храна като наказание; притесняването по време на хранене, което нарушава хранителните навици и може да доведе до недोхранване; притесняването нощем (искане семейството да бедува, за да прави компания по време на запиване), което нарушава сънните навици и може да доведе до нарушения в съня; както и нападението или заплахата за нападение с оръжие. Макар че физическото насилие да е видимо по белезите, възможно е жертвата да дава други обяснения за тях и да омаловажава или прикрива насилието. **Физическото наказание** причинява както физическо, така и психическо (унижение, срам) страдание.

Сексуалното насилие е много трудна тема за жертвите. Като част от домашното насилие то засяга по различен начин майките и децата. Преките действия могат да бъдат разнородни.

По отношение на майките, когато насилникът е ужасно ревнив и мисли, че тя би имала интимни отношения с всеки, сексуално насилие се проявява като: не ѝ се дава достатъчно секс и любов, за да бъде наказана; обиждана е с мръсни думи; принуждавана е да прави секс, когато тя не иска; настоява се партньорката да се облича по-сексуално, отколкото тя иска; насилвана е да прави секс чрез манипулации или заплахи; по време на сексуален акт държанието към нея е грубо и агресивно; подбуждана е към сексуални действия, които тя не харесва, например, секс с трети човек, физически болезнен секс, сексуални действия, които ѝ се струват обидни или словесно унижение по време на секс; не ѝ разрешава да използва контрацептивни или предпазни средства срещу полово предавани болести и е насилвана да прави секс пред децата.

По отношение на децата сексуалното насилие в семейството се изразява в сексуална свръхстимулация – подлагане на децата волно или неволно да стават свидетели на сексуални сцени между родителите, на порносъдържание или на други сексуални действия. Сексуално насилие над деца в семейството са всички блудствени действия по отношение на децата, осъществявани от лица в семейния кръг, които са обект на доверие и закрила за детето. **Важно е да помним,**

че сексуалното насилие над деца в семейството се случва по два начина – чрез съблазняване и чрез насилие. При съблазняването децата са въвлечени в „тайна“, която те пазят и която най-често е обвързана със заплаха, че някой ще пострада, ако тя бъде разкрита. Затова децата трудно го разкриват и винаги изразяват индиректно това, което се случва с тях. Те имат голяма вътрешна борба поради сблъсъка на две силни потребности – да получат помощ и да споделят и да запазят тайната, затова, дори при видими симптоми, имат специална нужда от внимание, за да успеят да споделят. Сексуалното насилие в детска възраст е с тежки последици за детето, чието преодоляване изисква грижи, подкрепа, в повечето случаи и специализирана помощ. Децата често не го разпознават като насилие. На някакво психично ниво имат усещане за нещо неестествено, нередно, но истински разбират значението на това, което им се случва или се е случило, в по-късна възраст.

Пренебрегването, negliжирането или занемаряването е широко разпространена форма на насилие над децата. Особено често се среща физическото занемаряване на най-малките, особено на бебетата, което може да има фатални последици за тях. Когато говорим за занемаряването, важно е да се има предвид, че то има четири форми, като освен **физическото**, което се изразява в лишаване от подслон, храна, топлина, грехи, сигурност и безопасност и др. основни жизнени потребности, и **емоционалното**, то включва и лишаването от достъп до **здравеопазване** и до **образование**. Емоционалното negliжиране трябва да се отличава от емоционалното малтретиране. При емоционалното negliжиране имаме действие или бездействие, което е волно или неволно и което не задоволява емоционалните нужди на детето на съответната възраст. Обичайно това води до социално занемаряване, нисък коефициент на интелигентност, тревожност и най-често до девиантно поведение в юношеска възраст. **Малко от професионалистите в образователната сфера знаят, че значителен брой от децата, които не са физически, медицински и образователно занемарени, са деца занемарени емоционално и затова имат девиантни и противообществени прояви.**

ПОСЛЕДИЦИ ОТ ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ ЗА ДЕЦАТА - ЖЕРТВИ

Децата, свидетели или жертви на домашно насилие, преживяват драматично ситуацията, независимо от външния израз в тяхното поведение. Конфликтът в родителската двойка, сблъсъкът между поколенията в дома или директното насилие от по-голям брат или сестра, увреждат основополагащото чувство на детето за сигурност в света. Поради факта, че детето е уязвимо поради възрастта си и е силно зависимо от семейния кръг, неразбирателствата, скандалите и физическото насилие в семейството карат детето да се чувства в опасност в дома си. А щом за едно дете в „крепостта на сигурността“ е несигурно, вероятността сега или след време детето да повярва, че външният свят е сигурно място, е малка. Колкото по-малко е едно дете, толкова по-тежко и пагубно се отразява домашното насилие на неговата психика. Малките деца (под 7 г.) нямат социален опит, нямат добра възможност да наричат с гуми преживяванията си и нямат никакви възможности да се защитават с гуми и/или действия. По време на инциденти на домашно насилие, дори когато те не са директно малтретирани, децата преживяват паника, вцепенение и страх. За децата това е ужас и неизмерима вина, защото, когато близките възрастни се карат и бият, детето винаги вярва и преживява, че то е виновно. Тази непосилна вина, която редовно и на порции се стоварва върху главата на детето при всеки скандал и побой, го кара с времето да приеме, че то е лошо и си заслужава бедите. Такова дете често ще се сбие в училище, ще провокира другите да го обидят или ударят, ще разгневява учителя, за да го нахока и ще избягва ситуации, в които се иска да поеме отговорност. То започва да вярва, че „не става“, че не може и никой не го обича или харесва. С времето едно такова дете много вероятно ще стане аутсайдер, който ще има нужда или винаги да е жертва, или да е арогантен насилник, който външно се гържи като тартор, а вътрешно е уплашено, смачкано дете, което се защитава с перчене. Разбира се, „виновните деца“ могат да развият и други компенсаторни методи за справяне с действителността в дома им, свързана с домашно насилие. Това може да са свърх амбициозни, супер отличници, които се борят всяка оценка да бъде шестица, които участват във всички мероприятия на училището и

са готови да поемат още и още задачи. Тяхното преживяване за вина ги кара да търсят начин да „компенсират“, като покажат не само, че не са лоши, а че са най-най-добрите и то винаги, и то във всичко. Тези деца не пречат на учителите, но стават проблем, ако бъдат въввлечени в училищния тормоз, като жертви на някого, който ползва училището за „сцена“. Тези деца са силно уязвими при училищен провал, по време на състезания или публични изяви. Все повече изследователи доказват, че децата, които са били изложени на домашно насилие, са по-склонни да имат по-широк спектър от проблеми в живота си.

Детето като свидетел на насилие между родителите в семейството често има различни модели на поведение в зависимост от пола, наличието на братя на сестри и други фактори.

В ситуация, при която децата са системни свидетели на домашно насилие в семейството, те формират разнообразни поведенчески модели, с оглед на ситуацията, в която са поставени. Тези модели са различни при момчетата и момичетата.

Момчетата, които са свидетели на насилие върху своята майка, стават съпричастни към нейното страдание. Започват да се грижат за нейните емоционални нужди и да се отдалечават от бащата. В случаи, когато те са по-големите деца в семейството, с порастването и физическото им укрепване те започват физически да бранят майките си при инциденти на малтретиране и пряко се опълчват на бащите. Достигайки го юношеска възраст, те обаче започват да възпроизвеждат поведението на своите бащи при разрешаването на междуличностни конфликти извън семейството и впоследствие в партньорските си отношения. Момчетата, които са втори деца в семейството, по-често „влизат“ в идентификация с насилника (като механизъм за справяне с чувството на вина и безпомощност) и развиват агресивно поведение от ранна детска възраст спрямо други деца, а дори и спрямо майките си.

Момичетата по-често развиват модели на поведение на жертви като стават склонни по-лесно да се въвличат в ситуации на злоупотреба. Често пъти, когато са най-големите деца в семейство с домашно насилие, момичетата започват да защитават майките си и влизат в ролята на пазители. При тежко домашно насилие и хронични депресивни симптоми на майките подобни момичета поемат ролята на родител на по-малките деца и се грижат за тях, като запълват значителна част от ежедневието с домакински и други дейности, което, от своя страна, често води до спад на училищните резултати. Когато момичето е малкото дете в семейството, е възможно да остане настрана от този процес на идентификация с майката и несъзнавано да влезе в ролята на родителя-насилник. Такива момичета в училище имат агресивно поведение и са склонни да практикуват училищен тормоз спрямо други уязвими деца.

Конкретно наблюдавани поведения при децата, които са били жертви или свидетели на домашно насилие, независимо от техния пол, са:

- **Не се доверяват** – това е предпазно средство срещу очаквани травми и разочарования; като непредвидимите реакции. Детето се нуждае от време, за да започне да споделя.
- **Не говорят за насилието** – от този момент комуникацията в семейството е нарушена като последователно мълчанието започва да се свързва не само със сцените на насилие, но и да засяга всички други проблеми. Детето се затваря в себе си и в своята самота, изолира се. От една страна, случващото се е срамно за него и затова трябва да остане в тайна за околните, от друга – страхът то да не стане причина за ново насилие, от трета – надеждата, че това ще спре, го карат да мълчи.
- **Живеят в постоянен страх и напрежение** от това, че ситуацията може да се повтори. Вътрешната нагласа, че дори в момента да не става нищо лошо, то всеки миг може да се случи, предизвиква постоянна мобилизация и готовност за борба или отдръпване и бягство от заплашителната ситуация.

Важно е педагогическите специалисти да познават защитните механизми при децата, тъй като те предопределят и междуличностните отношения, и ролята в групата/класа/училището. Терапевтичната практика предполага усилия детето да се изтръгва от създадения поведенчески модел, без който то не би могло да функционира; да се засилват позитивните и силни страни на дадената роля, като се осъзнават и редуцират постепенно и нейните слабости. **Терапевтичната практика обаче винаги следва след прекратеното насилие в семейството. Да се погложат дете на психотерапия/корекция поради поведението и симптоми, породени от домашно насилие, без насилието да е трайно прекратено, означава на детето отново да се вмени вина и отговорност за семейните проблеми.** Професионалисти, които правят подобни препоръки и насочвания, всъщност злоупотребяват вторично с децата.

Трудностите да се разкрие насилието в тази възраст са свързани с многозначността на симптомите, спецификата на психичното развитие, особено говорно, както и трудният достъп до децата, оставени изцяло на „властта“ на своето семейство или на тези, които полагат грижи за тях.

Нужна е детайлна оценка по отношение на преживяванията на децата и травмиращите симптоми, както и присъствието на защитни фактори. Дейността на педагогическите специалисти се свежда до разпознаване на симптомите, сигнализиране и насочване.

ПОСЛЕДИЦИ ОТ ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ ЗА ВЪЗРАСТНИТЕ ХОРА

Напоследък в страната зачестяват случаите на проявено насилие у дома върху възрастни родители от страна на техните пораснали деца. Понякога порасналите деца са все още непълнолетни и малтретират, както своите родители, така и своите баби и дядовци. Свикнали сме да мислим за учениците като за жертви, но когато децата-жертви не получават помощ и подкрепа тогава, когато са били бити или са били свидетели на насилие, с времето те стават гневни и агресивни. Допълнителни обяснения на това явление, при което децата посягат на родители и прародители, може да се търси в икономическата криза и бедността, които подбуждат младите хора да преминат една морална граница.

Проблемът за последиците от домашно насилие върху възрастни хора все още не е добре проучен. Част от причините за това се крият в незадоволителното отношение към и незачитане на нуждите на тази група. Освен това се прави малко за разработването на обществени програми за превенция и интервенция за възрастни хора, които са обект на домашно насилие. От друга страна, безпомощността на по-възрастните е сред основните фактори за нежеланието им да потърсят помощ при домашно насилие. Доминиращото чувство за безнадежност, срам и обърканост определят поведението им на приемане на насилието. Възрастните хора са особено уязвими от чувството на срам и вина поради факта, че именно техните собствени деца и внуци най-често са насилниците. Те смятат, че ще станат обект на присмех и подигравки и никой реално не може да им помогне. Към това може да се прибави и липсата на доверие в службите, занимаващи се с домашно насилие. Друго измерение на проблема е страхът на възрастните хора, че разкриването на домашното насилие може да прекъсне връзката с децата или внуците им. Често пъти страховете им са свързани с евентуално арестуване или отстраняване на насилника, а това за тях е неприемливо, защото им е „дете“.

Последиците от домашното насилие върху възрастните хора се свързват с влошаване на тяхното физическо, психично здраве или води до преждевременна, спрямо обективното им здравно състояние, смърт. Задълбочават се хроничните състояния (синдром на хронична болка, синдром на раздразнен стомах и др.). И, ако посочените последици спадат към така наречените „нефатални изходи“, то, за съжаление, част от жертвите в своята безпомощност и отчаяние стигат до самоубийство.

УСЛУГИ ЗА ПОСТРАДАЛИТЕ И ЗА НАСИЛНИЦИТЕ

Законът за закрила на детето и *Законът за защита от домашно насилие* определят реда и процедурите за защита на децата от насилие, в т.ч. и от домашно насилие. Ключов елемент за реакцията и действията на всеки професионалист при тези случаи е фактът, че детето зависи от родителите си и че основният ресурс на едно дете в ситуация на домашно насилие е подкрепата и действията на немалтретиращия родител. За това е необходимо да се мобилизира точно ресурсът на немалтретиращия родител. За целта образователната институция не може да направи много повече от един разговор за насочване или директно сигнализиране на отдел „Закрила на детето”. Сигнализирането на отдел „Закрила на детето” е препоръчително да се случва **сlegt като става ясно**, че немалтретиращият родител няма да успее да събере сили да потърси помощ и подкрепа за себе си и детето и че детето ще продължи да е жертва на насилие. Затова, преди да се сигнализират институциите, освен ако няма тежък инцидент, е добре родителят да се насочи към консултативна услуга. По-долу са представени наличните в страната услуги за консултиране и настаняване при домашно насилие.

Зона “Закрила”

Иновативна услуга, специализирана за деца, преживели насилие (организирана от УНИЦЕФ, Фондация „Асоциация Анимус” и Сдружение “Институт за социални дейности и практики”), която се предоставя в градовете София, Шумен и Монтана и в общините от съответните области. Това е денонощна услуга, предоставяна от мултидисциплинарен екип от социални работници, психолози, юрист и медицинско лице, която разполага със собствен транспорт и мобилна група. Работи по случаи на деца, пострадали от домашно насилие, сексуално насилие (в т.ч. ранни бракове) и случаи на училищен тормоз.

Консултативни центрове за домашно насилие

Управляват се от различни неправителствени организации в София, Пловдив, Варна, Бургас, Русе, Плевен, Горна Оряховица, Перник, Дупница, Силистра, Търговище, Хасково. Предоставят социална, психологическа и юридическа подкрепа на жени, пострадали от насилие, в т.ч. домашно насилие, и работят по овластяването и реинтеграцията им. В някои от тях има спешен прием, както и програми за извършителите на домашно насилие. В централите се работи и по проекти и кампании за превенция на насилието. Телефоните и адресите им могат да бъдат намерени на Националната линия за преживели насилие 02 /981 76 86 или на интернет адрес: <http://animusassociation.org/za-fondaciata/partniori/sluzhbi-organizacii-programi/>

Кризисни центрове за жени и деца, пострадали от насилие

Това са услугите, които предоставят спешен и неотложен прием на жени и деца, пострадали от домашно насилие в градовете София, Бургас, Перник, Пловдив, Русе, Варна, Плевен, Стара Загора, Гоце Делчев и Димитровград. Управляват се от неправителствени организации или от общини. Предлагат спешно настаняване и медицинска помощ, кризисна интервенция, социално застъпничество, юридическа подкрепа, психологическа помощ за справяне с травмата, както намиране на работа, квартира и социална работа според специфика на случая. Телефоните и адресите им могат да бъдат намерени на Националната линия за преживели насилие 02 /981 76 86 или на интернет адрес: <http://animusassociation.org/za-fondaciata/partniori/sluzhbi-organizacii-programi/>

Кризисни центрове за деца, пострадали от насилие

Настаняват деца, преживели домашно насилие, сексуално насилие и трафик. В тези кризисни центрове децата получават социална, психологическа, педагогическа помощ и подкрепа. В кризисните центрове децата се настаняват със заповед от отдел „Закрила на детето” или полицейска

закрила. Спешното настаняване се осъществява по реда на *Закона за закрила на детето*. Сроктът на настаняване е от три до шест месеца. При случай на настаняване за повече от месец е нужно съдебно решение. В тези кризисни центрове децата се настаняват без родителите си. Намират се в градовете Бургас, Пловдив (два центъра), София, Варна, Видин, Монтана, Средец, Силистра, Шумен, Пещера, Алфатар, с. Балван, Перник, Плевен, Гоце Делчев, Драгоман.

Звено “Майка и бебе”

Основната цел на тази социална услуга е превенция на институционализацията на деца чрез настаняването на майки и новородени деца на сигурно място в срок до една година по направление от отдел “Закрила на детето”. Настаняват се и жени, жертви на домашно насилие, които имат деца под тригодишна възраст. В тези случаи се оказва подкрепа за предприемане на мерки по Закона за защита от домашно насилие и за социално застъпничество. Предоставя хуманитарна, социална и психологическа подкрепа за отглеждане на деца до тригодишната им възраст, вкл. дългосрочна реинтеграция, намиране на работа, квартира и детска градина. Такава услуга има в градовете Габрово, Варна, Враца, Монтана, Пазарджик, Пловдив, Русе, Сливен, София, Стара Загора, Търговище и Шумен.

Център за обществена подкрепа

Това е най-широко разпространената социална услуга с над 128 центъра в страната. Основни направления на работа са: превенция на изоставянето и реинтеграция на деца от институциите; работа с деца с проблемно поведение и напускащи институции; подкрепа на деца с увреждания; подкрепа на деца, пострадали от насилие и техните немалтретиращи родители. В тези случаи предоставя възможност за социално застъпничество и подкрепа, психологическо консултиране и работа по възстановяването след преживяната травма. Предполага индивидуална работа с детето свидетел/жертва, работа с пострадалия родител, както и работа с родителя, упражнил насилие.

За по-лесна ориентация представяме една условна категоризация, която може да помогне на учителите. Обобщеното поведение на децата, свидетели и жертви на домашно насилие, може да бъде представено като пет най-често срещани модела:

СЕМЕЕН ГЕРОЙ – това често е най-голямото дете, което се грижи имиджът на семейството да се запази „навън“. Чувства отговорност за семейството и се жертва за членовете му, като полага усилия да го крепи. Често е блестящ ученик, но третира собствените си успехи като принос за семейството и задължение към него. Добре е организиран, трудолюбив, има голям потенциал, който рядко използва за себе си.

ПОМАГАЧ – това дете се мъчи да намери оправдание за поведението на родителя-насилник, като свързва поведението му било с поет алкохол, било с това, че някой друг го е ядосал и предизвикал. Това е естествено поведение на децата, защото те изначално вярват, че и двамата им родители са добри. Ако е момиче, най-често такава дете става съпруга на поредния насилник в живота си.

АУТСАЙДЕР - това е “непослушното”, “лошото” дете, което най-често създава проблеми външи и в училище. С “лошото си поведение” то се опитва да отвлече вниманието от същинския семеен проблем - насилието, или да го прехвърли върху себе си, за да защити другия родител от тормоза. Парадоксалното е, че в резултат от това негово поведение се ражда семейният мит, че насилието е последица от проблемите, които създава детето. Възможно е родителите да прехвърлят отговорността върху него – аутсайдерът е „виновният“, а реакциите му са поредните бунтарски прояви. В комуникациите си с околните той демонстрира остро агресивно поведение или безразличие, апатия и презрение. Тъй като не намира одобрение в семейната среда, той много рано започва да го търси в алтернативни младежки групи с противоположни прояви. Често посяга към алкохола и наркотиците, а има вероятност и да развие суицидно поведение. Изпитва омраза към себе си и към света и е склонен към насилие.

ИГРАЧКА ИЛИ ШУТ – това най-често е по-малкото дете в семейството, което се е появило като резултат от поредно сдобряване на родителите. Към него рядко има насочено физическо насилие. „На пръв поглед то изглежда най-малко уязвимо от всички. Но в действителност изживява най-голямата психологическа драма на откъсване от собствените си чувства и емоции. Не може да направи граница между действителността и шегата. Трябва да се смее, когато е ужасено, и в даден момент не може да реагира по друг начин. Този неадекватен поведенчески модел се пренася в общуването му извън семейството, където никой не го приема на сериозно. Трудно намира истински приятели и е обречено на огромна самота, дори и да създаде собствено семейство“.

НЕВИДИМОТО ДЕТЕ – също типичен модел за най-малкото дете в семейството. Ужасено от скандалите, то се „скрива“ в своя свят на фантазии, книги, мечти, филми. Спира да контактува и постепенно се отдалечава от действителността, става незабележимо. „Невидимото дете е застрашено от зависимости и суициди (опити за самоубийства), като крайна форма на търсене на покой в друг свят“.

¹⁸ По Камелия Мирчева. “Как да избегнем войната с децата си”, Арт клуб „Херос”, 2012.

**РАБОТА В УЧИЛИЩЕ ЗА
ПРЕВЕНЦИЯ НА
ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ**
глава 4

РОЛЯ И ВЪЗМОЖНОСТИ НА УЧИТЕЛИТЕ ЗА РЕАКЦИЯ, ПРЕВЕНЦИЯ И ОКАЗВАНЕ НА СВОЕВРЕМЕННА ПОДКРЕПА НА МАЛТРЕТИРАНИ ДЕЦА

Насилието над деца и погравстващи е изключително сериозен личен и обществен проблем, значимостта на който се определя както от разпространението му, така и от тежките последици, които може да окаже върху детското развитие. Последиците зависят в голяма степен от продължителността на периода, в който детето е изложено на насилие, от вида и сериозността на упражненото насилие и от подкрепата, която получава за справяне с травмата. Това определя голямото значение на ранното разпознаване на децата, които са жертви на насилие.

Учителите са сред най-значимите фигури в живота на децата. Често те са първите, които могат да забележат симптомите на преживяното насилие. Неслучайно в Етичния кодекс на работещите с деца, който стана неотменна част от длъжностната им характеристика, една част от моралните отговорности към детето са свързани с познаване на симптомите на насилие над него, както и познаване и спазване на законите и процедурите, защитаващи го от насилие.

По същество работата на учителите не включва кризисна интервенция и терапевтично подпомагане на деца в ситуация на злоупотреба в семейната им среда. Тези дейности са присъщи на социалните услуги за деца, управлявани от общините или от неправителствени организации. В рамките на училището обаче при индикации за преживяна злоупотреба, особено при разпознаване, съобщаване или емоционална криза, специалистът, който би могъл да съдейства, е педагогическият съветник или психологът на училището. Той би трябвало да поеме подобен случай и с участието на училищното ръководство да прецени и предприеме последващите действия.

Тематиката е разработена и в съответствие с изработения *Механизъм за противодействие на тормоза и насилието в институциите в системата на предучилищното и училищното образование*¹⁹.

ОКАЗВАНЕ НА СВОЕВРЕМЕННА ПОДКРЕПА НА ЖЕРТВИТЕ НА МАЛТРЕТИРАНЕ В СЕМЕЙСТВОТО

Правото на детето на закрила срещу насилие е дефинирано в чл.11 на *Закона за закрила на детето*.

Чл. 11. (1) Всяко дете има право на закрила срещу въвличане в дейности, неблагоприятни за неговото физическо, психическо, нравствено и образователно развитие.

(2) Всяко дете има право на закрила срещу нарушаващите неговото достойнство методи на възпитание, физическо, психическо или друго насилие и форми на въздействие, противоречащи на неговите интереси.

(3) Всяко дете има право на закрила срещу използване за просия, проституция, разпространяване на порнографски материали и получаване на неправомерни материални доходи, както и срещу сексуално насилие.

(4) Всяко дете има право на закрила срещу въвличане в политически, религиозни и синдикални дейности.

¹⁹ Документът е изработен от МОМН с участието на МТСП, АСП, ДАЗД, МВР, ЦКБППМН, НМД, фондация „Стъпки за невидимите деца в България“, фондация „Асоциация Анимус“, Дружество на психолозите в България и УНИЦЕФ.

Закрилата на детето се осъществява чрез следните органи на държавната и местната власт:

- председателя на Държавната агенция за закрила на детето и администрацията, която го подпомага при осъществяване на неговите правомощия;
- Дирекциите „Социално подпомагане“;
- министъра на труда и социалната политика;
- министъра на вътрешните работи,
- министъра на образованието и науката,
- министъра на правосъдието,
- министъра на външните работи,
- министъра на културата,
- министъра на здравеопазването и
- кметовете на общини.

В България предоставяните социални услуги за деца, преживели насилие, са свързани със: социално и психологическо консултиране на деца и семейства, терапевтична работа с децата и техните семейства, консултиране и информиране, междуинституционално посредничество, придружаване, юридическо консултиране, спешен прием. Част от доставчиците на социални услуги работят и по общински и областни програми за превенция на насилието.

Законът за закрила на детето ангажира всеки, научил или разпознал насилие над дете, да го сигнализира. Без активната позиция на професионалистите, които имат досег с децата, насилието ще продължава да се стоварва над децата, без надежда и възможност те да излязат от тази ситуация. Педагогическите специалисти и общопрактикуващите лекари са единствените, които имат постоянен достъп до децата и могат да забележат промените, които настъпват с тях, които биха могли да са индикатори за преживяно насилие.

Домашното насилие е специфична тема, тъй като училищната ситуация винаги предполага индиректен повод за разкриването му. Рядко са в практиката случаите, при които децата сами споделят на доверения учител какво се случва в дома им и на какво са подложени. По-често децата намират индиректен начин да изразят случващото се. Това става чрез агресия, чрез образи в художествени задачи, чрез ролеви игри или по ситуативен повод, породил асоциация със семейството.

Когато става дума за домашно насилие, ситуацията става още по-деликатна, защото живеем в страна, където обществените нагласи към домашното насилие все още са с висока толерантност, където се счита, че домашното насилие е личен проблем, и където на жертвите се вменява вина. Често пъти немалтретиращите родители (най-често майките жертви) са склонни да прикрият и премълчават насилието дори пред загрижени специалисти, които се опитват да помогнат на детето, респективно и на тях. В много ситуации тези родители са склонни да отричат, омаловажават или да реагират агресивно. При такъв случай по-приемливо е педагогическите специалисти да не водят трудни разговори с немалтретиращите родители, защото това излага на риск детето да бъде нахокано, че е показало или казало за случващото се у дома. Именно разбирането за същността на домашното насилие и за преживяваните от жертвите страх, срам и вина и приетата отговорност, че на тази деца трябва да се помогне, са двата мотива да се осигури достъп до помощ, въпреки трудностите.

В крайна сметка обаче всеки педагогически специалист ще претегли според собствената си морална норма дали да замълчи, или да сигнализира насилие. Важно е да има „отворен ум“ за изказаното и изразеното от детето, за да му даде възможност да доразкаже и да сподели, и да помни, че за детето той може да е единственият, който може да му помогне.

КАК ДА РАЗПОЗНАЕМ НАСИЛИЕТО НАД ДЕЦА/ПОДРАСТВАЩИ, ОСЪЩЕСТВЕНО В СЕМЕЙСТВОТО

За успешната работа е необходимо да се познават корените на агресивността в поведението на учениците, както и способността да се разчетат други прояви, които сигнализират, че то/той/тя страда.

Отправна точка в работата по разпознаване на белезите за домашно насилие над деца е общата дефиниция на насилие, дадена в §1, т.1 на допълнителната разпоредба на Правилника за прилагане на закона за закрила на детето (ППЗЗД), както и определенията на различните видове насилие – физическо, психическо, сексуално насилие и пренебрегване (§1, т. 2, 3, 4 и 5).

Психическото насилие е едно от най-трудно доказуемите. Съвсем възможно е истински отговорни родители да се е случвало да извършат едно или две от изброените поведения спрямо децата си. Поради тази причина може да се приеме, че психическо насилие се случва, когато детето е подложено на непрекъснати атаки и емоционално нараняване от страна на възрастните, т.е. не става въпрос за изолиран инцидент.

Сексуалното насилие, наред със саморазрушаващото поведение, е един от най-сериозните социални проблеми. По данни от различни изследвания в България от последните 10 години между 37 и 42% от момичетата и между 8 и 11% от момчетата на възраст до 18 години са преживели нежелано сексуално посегателство от възрастен в рамките на дома, разширеното семейство и приятелския кръг на родителите. Най-ниската констатирана възраст на дете, станало жертва на сексуално малтретиране у нас, е 18 месеца.

В таблицата са представени ориентировъчни белези, по които педагогическите специалисти биха могли да разпознаят физическо, психическо, сексуално насилие и/или пренебрегване и negliжиране в семейството.

Индикатори	Белези
Разпознаване на физическото насилие над деца/ученици	
Физически индикатори	• Натъртени места с формата на пръсти върху тялото, ръцете и краката, които могат да бъдат индикация за това, че детето е било силно стискано.• Натъртвания, които имат форма на ръка или друг предмет, с който детето може да е било удряно.• Натъртвания, причинени по различно време, например с различен цвят.• Малки кръгли изгаряния, които може да са причинени от цигара. Случайните изгаряния от цигара са по-малко дълбоки и повече оформени като попова лъжичка. Множество изгаряния от цигара.

Физически индикатори

- Насинени очи, особено когато обясненията са незадоволителни, например за падане върху равна повърхност.

- Изгаряния на необичайни места или с добре очертана форма. Случайните изгаряния обикновено са с неправилна форма. Понякога е възможно в изгореното място да се види формата на горещия източник, например реотан на електрическа печка.

- Следи от ухапване. Те могат да бъдат причинени от друго дете, но лекарите обикновено могат да направят разлика между ухапване от дете и ухапване от възрастен.

- Вътрешните травми могат да предизвикат болка, треска, повръщане, безпокойство и затруднения при дишането.

- Счупването на кости могат да доведат до неправилно седене или стоене на детето, до неспособност да се придвижва лесно, държане на крайниците в необичайно положение и общ вид, показващ, че детето изпитва болка.

- Травмите по главата могат да предизвикат сънливост, вялост, припадъци, повръщане, изпадане в безсъзнание и кома. Детето може да бъде мълчаливо, бледо или посиняло и да има нездрав общ вид. Очите на детето може да блуждаят.

- Неправдоподобни или объркани обяснения за травмите.

- Нелекувани травми.

Поведенчески индикатори

- Децата се обезпокояват от контакт с възрастен.

- Разстройват се, когато плаче друго дете.

- Крайности в поведението – агресивност или пасивност.

- Страх да се прибере вкъщи.

- Лежат/седят притихнали, изучавайки обкръжението.

- Празно или студено вторачване.

- Отговарят едновременно на въпроси.

Поведенчески индикатори

- Прекалена отстъпчивост и оставяне без протест да се прави каквото и да било с него.
- Детето играе агресивно, като често наранява връстниците си.
- Имат лоша представа за себе си – смятат, че са заслужили насилието, понеже те самите са лошите.

Разпознаване на психическото насилие над деца/ученици

Поведенчески и емоционални индикатори

- Детето може да стане затворено и изолирано, да не желае да контактува с връстниците си и да е резервирано към възрастните.
- Агресивно поведение и/или поведение, насочено към привличане на вниманието, например упорито непослушание, преднамерено цапане или подмокряне, агресивност към другите деца.
- Заучена безпомощност, примирение със случващото се, липса на съпротива.
- Пасивна реакция на болка.
- Болезнено отношение към забележки и критика.
- Подкупващо поведение, подмазване, подлизурство, прекалена отстъпчивост.
- Псевдовъзрастно поведение (маниерно копиране на външното поведение на възрастните).
- Избухвания и изблици, които са необичайни за възрастта и нивото на развитие на детето.
- Изоставане на развитието, при което детето желае да се държи или да бъде третирано като по-малко дете, например подмокряне в леглото.

Поведенчески и емоционални индикатори

- Бягане или криене.
- Неучастие в заниманията в детската градина или в училище, загуба на доверие и ниска самооценка.
- Самозанемаряване, например постоянно обличане на едни и същи грехи, отказ да срезва косата си.
- Психосоматични болести.
- Неотделяне от възрастен, различен от родителите на детето, резервираност и страх от родителите.
- Детето не се развива пълноценно, например забавено физическо развитие, тегло и ръст под нормата, нездрав общ вид.
- Злоупотреба с алкохол и медикаменти.
- Лъжи и кражби.
- Бягане от училище.
- Самонараняване.
- Прояви на жестокост към животните.

Разпознаване на сексуално насилие и малтретиране на деца/ученици

Физически и поведенчески индикатори

- Неудобство или трудност при вървене или седене.
- Болка по време на уриниране.
- Нежелание за преобличане (в часовете по физкултура или ходи с едни и същи грехи дълго време).
- Натрапливост за замърсеност, отбягване на банята, или обратно – непрекъснато миене или къпане.

Физически и поведенчески индикатори

- Сексуални познания и/или поведение, които изглеждат необичайни за възрастта и степента на зрялост на детето.
- Сексуални игри с други деца, които показват прекалено задълбочени познания.
- Бягство, тревога, отчаяние.
- Страх от определени възрастни, избягване на другите деца.
- Разиграване на сексуални сцени чрез игра или рисунки.
- Инфантилно поведение, например смучене на пръсти.
- Гняв, враждебност, агресия към възрастните и другите деца.
- Влошаване на поведението и успеваемостта в училището.
- Изричане на лъжи.
- Необясними или психосоматични болести.
- Честа мастурбация.
- Поведение, характеризиращо се с избухвания; поведение, насочено към привличане на вниманието; развита фантазия, истерични изблици, избухвания в плач.
- Разкриване на някой възрастен на частично или неубедително описание на малтретирането, което може впоследствие да бъде оттеглено.
- Промискуитет (многобройни безразборни полови контакти), бременност, болести предавани по полов път.

Физически индикатори

- Незадоволително физическо развитие, тегло и ръст под нормата за възрастта на детето.
- Детето може да изглежда слабо и да има нездрав общ вид.
- Детето може да е апатично, бледо и със запуснат вид, със силни обриви.
- Липса на интерес, трудности при стимулирането.
- Чести детски болести, например настинки, кашлици, диария.
- Болести и травми, за които не са положени грижи, например нелекувани инфекции.
- Неподходящо облекло.
- Детето е гладно; преяжда, когато получи храна.
- Умора.

Поведенчески и емоционални индикатори

- Лесна фрустрация.
- Ниска самооценка и ниско самочувствие.
- Слабо се контролират и лесно се разстройват.
- Лесно се отказват, когато започват да се занимават с нещо.
- В предучилищна и ранна училищна възраст се очертават проблеми с вниманието.
- Negliжираните деца са социално изолирани, имат слаби социални умения.
- Често те са емоционално неизразителни и тизбягват емоционални контакти.

Поведенчески и емоционални индикатори

- В някои случаи има явна депресивност, а в други е възможно агресивно поведение.
- Детето постоянно закъснява или често отсъства от училище, по-големите деца могат да обикалят безцелно наоколо преди и след училище.
- Не реагира адекватно на общуването на възрастните или търси безразборно внимание от възрастните.
- Внезапно и забележимо подобрение във всички аспекти на поведението и вида на детето, при промяна на грижите за него.

Прави впечатление, че някои от промените в поведението на детето се повтарят като индикатори при различните видове насилие. Това е така, защото те са израз и проява на душевното страдание на детето. Затова не бива да се разглеждат изолирано, а в контекста на цялостната житейска ситуация на детето и съобразно неговата възраст. Така например, ако родителите системно пренебрегват едно кърмаче, като не му се усмихват, не му говорят и не го докосват, това може да доведе до тежки промени в здравето и поведението му, дори до неговата физическа смърт. Същото поведение на родителите спрямо 14-годишно дете няма да предизвика толкова тежки последици, макар че това също е израз на пренебрегване, но може да е причина за поведенчески проблеми, породени от такова емоционално negliжиране.

Разпознаването и сигнализирането са първите стъпки, за да се привлекат към решаването на проблема професионално ангажираните лица и институции и да се случи т. нар. интервенция от страна на специалистите, т.е. психологическа и социална работа с децата и семейства, когато насилието е факт.

КЛЮЧОВА РОЛЯ НА УЧИЛИЩЕТО ПО ОТНОШЕНИЕ НА ПРЕВЕНЦИЯТА

Участниците в образователния процес могат да имат съществен принос към превенцията на насилието. Превенцията има за цел да намали риска от попадане в ситуация на насилие. В конкретния случай говорим за риска от попадане в ситуация на домашно насилие или в ситуация на малтретиране на дете от родител. На първо място, образователната система и власти могат да поставят акцент и да насочат усилия за **промяна на обществените нагласи към телесното наказание като „приемлива“ възпитателна мярка**. Участието им в кампании, медийни програми, предавания, които да показват последиците от физическото насилие и телесното наказание върху развитието на децата, могат да спомогнат за повишаване на чувствителността на населението за сигнализиране на подобни прояви. Учителите, педагогическите съветници и психолози, възпитателите са тези, които могат да насочат и подготвят родителите за позитивно възпитание на детето. Позитивното родителство, което се опира преди всичко на възможностите на детето, не на неговите затруднения, и което подкрепя развитието, а не го „коригира“, е основата на добрите резултати на децата в образователния процес. То се базира на уважение и зачитане на достойнството на детето от най-ранната му възраст. В тази посока се полагат усилия и за

развитие на квалификацията на специалистите, работещи с деца - въвеждане на стандарти за ранно детско развитие и учене; гарантиране на получаването на обща, както и осъвременяването на специфичната им квалификация (медицинска, психологическа, педагогическа и пр.).

ОЦЕНКА НА РИСКА ОТ НАСИЛИЕ В СЕМЕЙСТВОТО

Един от начините за превенция на насилието е установяването на факторите, които са рискови за възникването му. Известно е, че определени характеристики на детето, на родителите и на семейната среда, както и на семейната ситуация, увеличават опасността от насилие. Затова е много важно своевременно да се идентифицира наличието на тези рискови фактори и да се работи за намаляване на вероятността да се случи малтретиране на детето.

Първоначалната оценка на риска се осъществява от педагогическите специалисти, които имат пряк и непосредствен достъп до детето. Оценката се базира както на видими следи от насилие, така и на системното наблюдение на поведението на детето и на родителите. Показателите за домашно насилие са повод да започне процес на оценка на риска, която включва допълнителни срещи с родителите или роднините на детето.

Когато забележат някакви наранявания, педагогическите специалисти трябва внимателно да попитат как са се появили те, особено когато нараняванията са многобройни през различните посещения. **За предпочитане е разговорите да се провеждат на „четири очи”, без присъствието на друг член на класа.**

При разговор учителят може да се води от следните насоки:

- проучете точните оплаквания на детето/ученика – какво има предвид, когато се оплаква от начина, по който е третиран;
- опитайте се да получите правдоподобен отговор за състоянието му и как се чувства;
- постарайте се да разберете защо днес изглежда объркан, обезпокоен, тъжен.

Когато се породят съмнения за разлики в наблюдаваната ситуация и чувството по повод получени сигнали за упражнено домашно насилие, педагогическият специалист е добре да наблюдава и регистрира наличен инцидент; да се консултира професионално с колеги или други експерти; адекватно да потърси съдействие от колега с цел получаване и на друго мнение; да подсигури обучен неутрален преводач, ако става въпрос за семейство, в което българският не е роден език, или ситуация с нарушена комуникация. Добре е да помним, че въпросът “Защо?” е неуместен и неподходящ, защото с него може да вменим вина на детето и то да спре да говори.

Оценката на риска е процес, който включва прецизно проучване на редица показатели от семейната среда и социалния контекст, при осъществяване на насилствени действия над дете в собствения му дом. Използва се специализиран инструментариум за определяне на вероятността родител да нарани детето в близко бъдеще. Резултатът от оценката на риска е научно обосновано предвиждане относно вероятността детето да се нуждае от закрила. Той е базиран на внимателно изследване на факторите, идентифицирани по време на проучването. Анализът на риска е сложен процес, при който е задължително да се потърси сътрудничество със специалисти от различни институции и организации. Анализването на отделни фактори само по себе си не е достатъчно и за оптимален и завършен резултат учителите имат нужда от експертна помощ. Крайната оценка и анализ не могат да бъдат изготвени единствено от учител, но наблюденията, проведените разговори и първоначално предприетите действия от негова страна са от изключителна важност.

Възможно е на територията на образователната институция да се направи оценка на риска от домашно насилие и на лице, което е част от персонала на институцията. Това се прави на базата на наблюдения, на видими следи или на разговор с пострадалото лице.

В таблицата по-долу са предложени показатели от стандартен въпросник, който е средство за оценка на риска от насилие при деца, които вече са привлекли нашето внимание с необичайното си поведение. Например, системно и трайно агресивно поведение на детето или прояви на необичайна жестокост от страна на детето към други деца. В подобни случаи оценката на риска от насилие би ни помогнала да изясним факторите, свързани със семейната среда, за възникването на насилие. Това е много важно за сигурността на детето, но съвсем не е достатъчно за предотвратяване на насилието в училище. Първата стъпка е да се даде възможност на детето, което има агресивни прояви, да ги облече в смисъл и значение: например да разговаряте с него, да го изслушате, да го накарате да пише или да рисува. В противен случай това, което измъчва детето и провокира неговата агресивност, се капсулира, като рано или късно отново избухва под формата на агресивно действие. С други думи, **оценката на риска от насилие в семейната среда винаги трябва да върви паралелно с други методи, които помагат на самото дете да се справи с проблема си.**

РИСКОВИ ФАКТОРИ ЗА ПОЯВА НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ КЪМ ДЕТЕ И ТРАВМАТИЧНО ВЪЗДЕЙСТВИЕ ВЪРХУ ПСИХИЧНОТО МУ СЪСТОЯНИЕ

Рисков фактор	Индикатори за степента на риска
История и ресурс на родителя	• Малтретиране и изоставяне на родителя като дете. • Употреба на алкохол или наркотици. • Очаквания към детето. • Приемане на детето. • Физическа възможност за полагане на грижи за детето. • Умствена и емоционална възможност за грижи за детето. • Развита способност за грижа за детето.
Състояние и особености на детето	• Уязвимост на детето. • Детски отговор към родителя. • Поведение на детето. • Умствено здраве на детето и развитие. • Физическо здраве и развитие на детето.

Рисков фактор	Индикатори за степента на риска
Особености и ресурс на семейството	• Насилие в семейството. • Способност за справяне със стреса. • Наличие на социално подпомагане. • Условия на живот. • Семейна идентичност и взаимодействие.
Измерения и влияние на насилието	• Жестокост на насилието/изоставянето. • Достъп до детето от човек, който е малтретирал или изоставил, или може да малтретира/ изостави дете. • Стремение към поемане на отговорност. • История на насилието/изоставянето над детето.
Същност и измерения на подкрепата	• Отговор на родителя към определени нужди на детето. • Сътрудничество на родителя при намесата на специалист. • Готовност за съдействие от общността, от образователна организация, която има отношение към детето.

РОЛЯ НА УЧИЛИЩЕТО

Училището има основна роля в **първичната превенция** и особен принос към развитие на нетолерантна нагласа към насилието в цялото общество. Това означава, че в широк обхват от училищни дейности може да бъде коментирана, илюстрирана и преподавана темата за ненасилствената комуникация, за отработването на агресивно поведение, за всички възможни начини за спиране на насилието, за личните граници, за уважението и запазването на личното достойнство. Това са задачи, които лесно могат да бъдат заложени в часа на класа, в извънкласни форми, интегрирани в учебното съдържание, а също така могат да бъдат въвеждани ежедневно в неформалното общуване и да бъдат правила в класовете. Във връзка с първичната превенция може да се работи във взаимодействие с други училища, спортни клубове, неправителствени организации, родителското настоятелство, неформални групи, младежки лидери и други партньори.

Вторичната превенция е начинът, по-който работим, така че да се намалят потенциалните жертви на насилие сред рисковите групи. Задачата е да съдействаме на уязвимите да станат по-устойчиви. Това може да се постига с модели на общуване в училище, които повишават капацитета и намаляват рисковете за потенциалните жертви. Често детето/ученикът изпитва сериозно затруднение да сподели за преживяното насилие, особено ако то е упражнено от близък човек. Именно поради това е необходимо възрастните да бъдат чувствителни към различни белези и поведение, които могат да бъдат сигнали, че е преживяло насилие. Училището²⁰ може да има изключително важна роля в тази насока, тъй като там децата прекарват голяма част от времето си. Насилието или злоупотребата може да се случат навсякъде, но в този текст се фокусираме върху случаите в дома на детето/ученика или в дома на някой негов близък.

Комплексът от превантивни мерки в училище трябва да се планира и прилага на две нива:

Ниво класна стая:

Темата за домашното насилие, като нарушаване правото на детето/човек да е различен и да живее в ненасилствени отношения може да се разглежда самостоятелно или комплексно като част от общо обучение по теми като отношения между хората, права на човека, равнопоставеност на жените/мъжете и момичетата/момчетата и др.

За целта е възможно да се използват:

- час на класа;
- часове по гражданско или здравно образование;
- неформални работилници, часове в извънкласни дейности;
- извънкласни дейности като посещение на изложби, инициативи, градско пространство и др.;
- интегриране в учебно съдържание по различни предмети там, където учебните теми позволяват твърдяване на ученици в местни и национални инициативи;
- поставяне на проектни задачи с различни срокове.

В същото време в обучителния и възпитателния процес съществуват възможности за превантивно въздействие, насочено към децата, посредством развиване и усъвършенстване на:

- социални умения;
- самопознанието относно границите на собственото тяло;
- умения за изразяване на собствени чувства и емоции;
- умения за безопасно поведение;
- умения за общуване с връстниците.

²⁰ Коичев Огнян, Даниела Иванова. Ранно разпознаване, подкрепа и превенция на домашното насилие над децата. Помагало за работа в детската градина. Асоциация „Голям брат Голяма сестра” – България, 2012 г. С финансовата подкрепа на Български фонд за жените и Движение „Милion жени за милион добрини”.

Инструментарият за работа включва редица методи, чиято цел е активно да въвлича учениците в работата като дискусии, дебати, ролеви игри, игрови активности, решаване на казуси, работа в групи, споделяне на опит, писане на есета, участие и посещение на изложби, използване на методите на образователен театър, форум-театър, все по-актуалният грама метод в образованието и пр. В случай, че даден учител не познава добре някои от методите или до момента не е работил с тях, винаги може да се обърне за помощ към професионалисти или организации, работещи в тази област. Много често те са отворени и готови да партнират в различни училищни проекти. Работейки по този начин, се създава „пространство“, в което се говори открито, изгражда се доверие, формират се нагласи на търпимост, разбиране на човешки проблеми и мирно решаване на конфликти. Важно е учениците да разберат за проблема “домашното насилие”, какви са неговите форми и причини за възникване, какво е отражението му върху жертвите, както и каква е връзката с насилието на улицата и в училище.

Ниво училище:

Добре е темата за домашното насилие да е обект на работа в договорения единен механизъм за справяне с насилието; училището да е разписало общоприети ценности, на които стъпва училищната политика; чрез дейности и послания да адресира местната общност; да участва и да се ангажира в инициативи от местно, национално и световно значение. В този аспект особено полезни са елементите на така нареченото “глобално образование”, въвеждането на което се налага все повече в ерата на глобализацията и в основата на което стои разбирането за различието на културите. То засилва ролята на хората като активни радетели за по-справедлив свят за всички. Глобалното образование цели да развие отношение, което да доведе до конструктивни и ненасилствени методи за решаване на конфликтите, на признаване на другия и различността, както и да създаде условия всеки да може да си каже мнението и да бъде изслушан. То също така допринася за изграждането на отношения на солидарност, на отговорност към процесите у дома, в училище, в нашия град, в света - подтиква хората към участие и активност, за да стане светът по-справедливо място за живот за всички.

Успешната превантивна работа на учителите и педагогическите съветници по проблема “домашно насилие” е свързана и с включването им в обучителни програми от страна на училището. Училището трябва да осигури и реални партньорства с външни служби, организации и специалисти, които да са в помощ както за превенцията на домашното насилие, така и при разрешаване на възникнали случаи. Намесата в тези случаи трябва да е внимателна и професионална, с необходимата деликатност, конфиденциалност и експертност.

ПРИЛОЖЕНИЕ

МЕЖДУНАРОДНАТА ОБЩНОСТ СРЕЩУ НАСИЛИЕТО НАД ЖЕНИ И ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ

Насилието в семейството и домашното насилуе е широко разпространен глобален проблем. В развитите страни темата за домашното насилуе, и по-специално за насилуето между съпрузите и интимните партньори, става обществено видима от 70-те години на 20 век благодарение на усилията на неправителствените организации, които се занимават с проблемите и правата на жените.

През 1993 г. проблемът „домашно насилуе“ се дискутира на Световната конференция по правата на човека във Виена. Присъстващите представители на страните членки на ООН признават, че „човешките права на жените и на момичетата са неизменна, съставна и неделима част от всеобщите човешки права“, но не са достатъчно добре защитени в сферата на личните взаимоотношения и в семейството. Общото събрание на ООН приема *Декларация срещу насилуето над жените*, която представлява първият международен документ в областта на човешките права, специално насочен към преодоляване на насилуето над жените. През декември 1999 г. Генералната асамблея на ООН провъзгласява 25 ноември за *Международен ден срещу насилуето над жени*. С този акт международната общност отхвърля вкоренената представа, че проявите на насилуе във взаимоотношенията между мъжа и жената са личен и междуличностен проблем и насочва вниманието към негативните му последици за цялото общество.

От 1991 година ежегодно се организира и провежда *16-дневната кампания на активизъм срещу насилуето над жени*. През годините в нея се включват неправителствени организации, академични и образователни институции, местни власти, медии и гр. от целия свят. Кампанията обхваща периода от 25 ноември, Международния ден срещу насилуето над жени, до 10 декември, Международния ден на човешките права, за да покаже символично връзката между насилуето над жени и нарушаването на човешките права.

Така с признаването на насилуето над жени за проблем на човешките права се сменя статутът на насилуето, основано на пол, и от междуличностен проблем то прераства в сериозно нарушение на международните стандарти, което държавите се задължават да преследват и наказват по законен път.

През последните двадесет години международното обществено мнение гадее сериозен отпор на насилуето в семейството и домашното насилуе. Международната общност изрази отношение чрез подкрепата си към различни международни документи и кампании, сред които се открояват редица инициативи на ООН и на Генералния секретар на организацията²¹, насочени към **създаването на обществена нетърпимост** към различни форми на насилуето на основата на пола. Основното на тези кампании е: „Да спрем насилуето над жени. Ако не ти, то кой?“.

Съществен напредък, по сравнение с периода отпреди почти тридесет години, се постигна в много страни по света. Така например 119 държави са приели законодателство срещу и в защита

²¹ UNiTE to end violence against women (Обединете се да прекратим насилуето над жените) <http://endviolence.un.org/index.shtml>; съвместната инициатива на ООН и ЕС от 2017 г. Spotlight Initiative to eliminate violence against women and girls. Initiated by the European Union and United Nations <http://www.un.org/en/spotlight-initiative/> и гр.

от домашно насилие, 125 държави са приели законодателство срещу сексуалния тормоз, 52 държави са приели законодателство срещу т. нар. "изнасилване в брака". В областта на законодателството продължава активната работа, за да се намери общо разбиране и общ подход към проблема. Днес много по-ясно и определено световната общност може да дефинира какво означава „насилие срещу жени“. Според Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие (CETS № 210) от 2011 г., терминът се разбира като **нарушение на човешките права и форма на дискриминация срещу жените и означава всички актове на насилие, основано на пола, които водят или е вероятно да доведат до физически, сексуални, психологически или икономически негативни последици или страдание на жените, включително и заплахите за такива действия, принуда или произволно лишаване от свобода, независимо дали това се случва в обществения или в личния живот.**

За да обърне внимание на международната общност върху неотложността за предприемане на мерки срещу тежките форми на този проблем, Специалният докладчик за насилието над жени на Генералния секретар на ООН²² излезе през 2016 година с инициативата за създаване на структура във всяка държава членка, която да наблюдава специално случаите на насилие над жени, които водят до смърт (Femicide Watch).

Домашното насилие и насилието, основано на пола, обаче е все още широко разпространено навсякъде по света. Въпреки че има ясни разлики в разпространението и проявлението му между различните региони, свързани с културни, обществени и икономически условия на развитие, статистиката на Световната здравна организация (СЗО) показва **глобалния характер** на това нарушение на правата на човека²³. Според СЗО 35% от жените по света в някакъв момент от техния живот са преживявали физическо, психологическо и/или сексуално насилие предимно от партньор, с когото са в интимни отношения. В същото изследване се изтъква, че физическото и сексуално насилие над жени е по-често срещано, отколкото повечето здравни рискове, които най-много застрашават жените – като рака на гърдата например. Въздействието от насилието има както непосредствени, така и дългосрочни последици върху физическото, сексуалното и менталното здраве на жените и момичетата, включително и да доведе до смърт.

42% от жените по света, които са преживели насилие, са претърпели телесни повреди и рискът да страдат от депресия за тях е два пъти по-голям от останалите. СЗО нарича това **проблем на общественото здраве от епидемичен мащаб**. Докладът на СЗО показва, че, ако сте жена, която преживява насилие, е по-вероятно да бъдете убита от вашия партньор, отколкото от непознат. 38% от всички убийства на жени са извършени от техните интимни партньори (за разлика от 6% от убитите мъже). Навсякъде по света личните, обществените, включително икономическите разходи и загуби от насилието в семейството и домашното насилие са огромни - от нарастването на разходите за здравеопазване и правна помощ до загуби от производителността на труда на работещите, загуба на квалификация, а често и загуба на работното място.

Многочислените изследвания по темата, включително тези, които предоставят статистически данни, се опитват да разберат по-добре обхвата и природата на явлението, за да предложат възможни решения. Социално и правово най-развитите и икономически най-богатите държави по света полагат най-много усилия да разберат и да противодействат на тези явления. Над 70% от изследванията какъв е обхватът и как се води борбата срещу това насилие се осъществява в седемте държави с най-висок личен доход, които са само 6% от световното население²⁴. Затова

²² Има задължението да изготвя периодични доклади за състоянието на проблема по света и ефективността на предприетите мерки, както и да осъществява преглед на състоянието в отделни държави членки, за което информира Генералната асамблея на ООН.

²³ WHO (2013). Global and regional estimates of violence against women: Prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence. (Глобални и регионални преценки за насилието над жени. Разпространение и ефекти за здравето от насилие, причинено от интимен партньор, и от сексуално насилие извън партньорските отношения).

²⁴ Arango Diana J., Matthew Morton, Floriza Gennari, Sveinung Kiplesund, Mary Ellsberg. Interventions to prevent or reduce violence against women and girls: a systematic review of reviews. Women's Voice and Agency Research Series 2014 No.10 (Интервенции за предотвратяване или намаляване на насилието срещу жени и момичета: систематичен преглед на обзорите); https://www.saferspaces.org.za/uploads/files/Arango_et_al_2014._Interventions_to_Prevent_or_Reduce_VAWG_-_A_Systematic_Review_of_Reviews.pdf

от данните, които представят, на пръв поглед изглежда, че най-много прояви на насилие има в най-развитите и най-богатите страни. За повечето хора това е парадоксално, тъй като очакват бедността и неграмотността да са основни причини за него. Не трябва да забравяме обаче, че в много страни, включително в държави членки на ЕС, липсват статистически данни за този вид насилие. В последните няколко години редица международните институции, които се занимават с правата на човека и равнопоставеността на половете полагат усилия за насърчаване на държавите да прилагат съществуващите международни стандарти и да разработят и разгънат мрежа за събиране на национални данни за прояви на насилие на основата на пола. На ниво Европейски съюз подобни усилия полагат редица институции и техни структури, на първо място Европейският институт за равнопоставеността на половете (ЕИРП)²⁵.

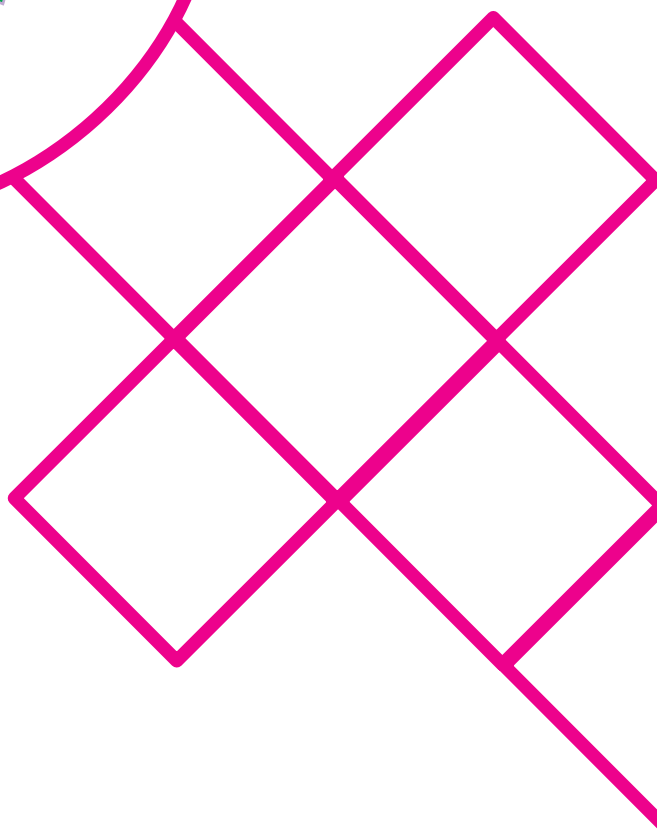
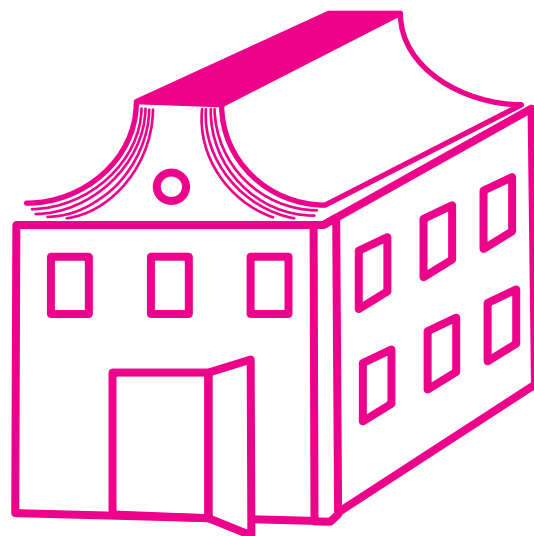

Интересни са изводите за размера и ефикасността на мерките за възпиране на насилието в семейството от Република Ирландия (малко по-малка от нашата страна по територия и население). Тя е сред най-богатите, най-развитите и мирни държави в света, намираща се на пето място по брутен вътрешен продукт на глава от населението и пета по индекс на човешкото развитие, като по този начин има едно от най-високите нива на жизнен стандарт в света. Страната има висококачествена образователна система и развита икономика на базата на високите технологии. Организацията Women's Aid (В подкрепа на жените), която получава финансиране по различни държавни програми в Република Ирландия и която подпомага жените, жертви на домашно насилие и техните деца от 1974 година насам, от 1996 г. води статистика, с която подпомага държавните институции за вземането на адекватни решения в тази област²⁶. На базата на събрани данни по отделни казуси организацията установява, че през този двадесетгодишен период до днес само 12 % от жените са убити от непознат, докато останалите 88% са станали жертва на настоящ или бивш съпруг или интимен партньор, от друг роднина, син, съсед или познат. Наред с майките има убити и техни деца. "Домашното насилие убива", твърдят от организацията и настояват за промяна в съдебната практика, която се оказва, че благоприятства мъжете, убили в резултат на домашно насилие, като смекчаващо обстоятелство, по сравнение с другите убийци.

²⁵ За повече информация за насилието на основата на пола виж интернет страницата на Института: <http://eige.europa.eu/gender-based-violence>

²⁶ www.womensaid.ie

ПРАКТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ

УВОД

Настоящата част от „Превенция на домашното насилие. Наръчник и практически упражнения в помощ на учители и ученици“ предоставя на учителите набор от интерактивни упражнения и инструменти, с които и те, и учениците са провокирани да участват, разсъждават и анализират разнообразни казуси по теми, които са пряко свързани с проблема за възникването на насилието в дома.

Темите, предложени тук, далеч не изчерпват възможностите за работа в класната стая, но считаме, че са от съществено значение при работа с деца и подрастващи и обхващат такива ключови понятия за взаимоотношенията между хората като “лично пространство”, “граници на личното пространство”, “решаване на конфликти без агресия”, “влизване в и поддържане на отношения”, “изграждане на идентичност”, “какво правя, ако съм свидетел на неприемливо поведение” и др. Предложените упражнения в ръцете на учителите са интерактивни инструменти, с които да ангажират своите ученици в разнообразни активности. Същевременно те дават пълната свобода на учителя да променя, адаптира и реализира упражненията по най-добрия за неговата класна стая и контекст начин. Представените упражнения са добри практики от България и други страни и целят да подпомогнат учителите да въведат и работят по силно чувствителни теми. Тези методи поставят ученика в центъра на учебния процес, зачитат неговите чувства, преживявания, опит и лична история.

Съвременното образование изисква преосмисляне на процеса на учене, изисква нови методи и теми на преподаване и предполага учениците да бъдат поставени в ситуации, в които чрез активно участие, рефлексия, въвличане и съвместна дейност да развиват умения като критично мислене, самоанализ, изслушване на алтернативни мнения, участие в дискусия, анализ на информация, вземане на решения и носене на отговорност за взетите решения.

ЛИЧНО ПРОСТРАНСТВО. ГРАНИЦИ НА ЛИЧНОТО ПРОСТРАНСТВО. ВЗАИМНО СЪГЛАСИЕ

Всеки знае за себе си коя е дистанцията между него и околните, нарушението на която може да предизвика дискомфорт, разгрознение, гора и агресия. Това е способността на човек да отличава себе си от другите хора, личното му пространство, което, освен физическо и психологическо измерение, има и материално - територия на обитаване, лични вещи, грехи и гр. пог.

Още с раждането всеки от нас започва да осъзнава своите граници с подкрепата на майката (основния грижещ се възрастен). В хода на всички етапи на детското си развитие до пълното си физическо и емоционално съзряване човек работи за това да осъзнае и опознае своите граници и тези на другите хора, а също и на общността и обществото, в което живее. Този процес на опознаване, изграждане и запазване на личните граници се случва във взаимодействие с другите хора и с групите от хора, към които човек принадлежи в различни етапи от своето развитие.

Всеки индивид има свое разбиране за обхвата на личното пространство и свои граници, които го маркират. Негативното преживяване при нарушени лични граници ни дава възможност да осъзнаем кое е приемливо или неприемливо за нас. Социалното развитие на дадено общество се изразява и в това какво отношение има в него към личното пространство на човека, в това число и на децата, и на погроставащите. В психологията се смята, че колкото по-добре се формулират правилата за неприкосновеност на личното пространство, толкова по-необходими и по-ясни трябва да са правилата за защита.

Когато са изградени такива умения, тогава всеки е наясно кое е позволено от другия и кое сам може да си позволи, търси се взаимно съгласие за всяко действие и стъпка в общуването. Личните граници показват кое е мое и кое е чуждо, кое съм аз и кое не съм аз, и особено кои неща позволяваме на другите да правят с нас.

Изграждането на добри лични граници е сигурна възможност за предпазване от ситуации на злоупотреба и насилие или, ако все пак то се случи, помага за по-бързото излизане от ситуацията и възстановяване. Добрите лични граници са елемент на това човек да има здравословно самоуважение, а то дава възможност човек да бъде по малко податлив на въздействие, в това число и на злоупотреба и насилие. Границите имат две страни: създават емоционално здраве и се създават от емоционално здрави хора. Домашното насилие създава трудности на децата да имат добри лични граници и да успяват да опазват себе си от злоупотреба, както в семейството, така и след това извън него.

Разбирането на значението на дистанцията при нежеланото общуване, уважението към границите на личното пространство на другия, познаването на собствените граници - това са умения, които се изграждат в детската и юношеската възраст. Осъзнатите лични граници означават и високо ниво на самочувствие и самоуважение, а оттам и уважение към околните и равнопоставени отношения с тях. Такива модели на поведение не са обременени с предпоставки за възникване на напрежение, агресия и насилие.

Училището не може да компенсира напълно трудностите на децата, идващи от семейната среда, но може да помогне на децата да имат по-добро съзнание за собствените физически и емоционални граници и да повиши капацитета им да разпознават и назовават своите чувства.

КАЖИ “СТОП!”

Подходяща възрастова група:

10 - 13 години

Брой участници:

неограничен

Времетраене:

45 мин.

Необходими материали:

не

Кратко описание:

Упражнението помага учениците да осъзнаят собствените си физически и психологически граници на личното им пространство и защо то не трябва да се нарушава.

Цели:

Да съдейства за осъзнаване на личната зона на комфорт и на разбирането, че нарушаването на тази зона на друг човек може да е предпоставка за агресия и насилие в междуличностните отношения.

Стъпка по стъпка (Указания за учителя):

Започнете разговор с класа за това какво представлява личното пространство, защо то ни е нужно, кои са границите му, как ги определяме, как се опитваме да го запазим.

Разделете учениците на две групи и ги подредете в две редици с лице един към друг на разстояние около 3 метра. Всеки един от редица А трябва да е в двойка с друг ученик от редица Б. Помолете учениците за започнат разговор на каквато и да е тема: “Какво е времето навън?”, “Какво ще правиш след училище?”, “Гледал ли си скоро интересен филм?” и др. под. На всеки 10-15 секунди подавайте сигнал (пляскане с ръце, звънче, почукване по дъската, др.) на учениците от редица А да направят стъпка напред към редица Б, като не прекъсват разговора и продължават да говорят. Повторете това, докато учениците не застанат близо един срещу друг, почти лице в лице, което е краят на упражнението.

След като учениците заемат местата си, проведете с тях дискусия като ги помолите да опишат какви чувства са изпитвали, докато техният съученик се е доближавал до тях. Почувствали ли са се неприятно от твърде близкото общуване? Разбират ли, че всеки човек има своя зона, в която се чувства добре и в безопасност? Разбират ли, че тази зона не трябва да се прекрива без разрешение, за да не последват нежелани реакции? Коментирайте поведението на онези, които разбират, че нарушават личното пространство, но продължават да го правят.

Съвет:

Внимателно наблюдавайте учениците и реагирайте според ситуацията, ако видите, че някое от децата изпитва голям и видим по реакциите му дискомфорт.

Можете да модифицирате играта, като този, който стои на едно място от редица Б, трябва да каже на глас високо “Стоп!” (може и да протегне ръка напред), ако му се стори, че партньорът от редица А вече се е приближил твърде много до него.

(По <http://wiki.preventconnect.org/Sexual+Harassment+Prevention+Exercises>)

ДОКОСНИ МЕ

Подходяща възрастова група:

10 - 18 години

Брой участници:

неограничен

Времетраене:

45 мин.

Необходими материали:

Не

Кратко описание:

Упражнението помага на учениците да осъзнаят важността на постигането на взаимно съгласие в общуването с друг човек.

Цели:

Да съдейства за осъзнаване на личната зона на комфорт и на разбирането, че нарушаването на тази зона на друг човек може да е предпоставка за агресия и насилие в междуличностните отношения.

Стъпка по стъпка (Указания за учителя):

Започнете разговор с класа за това какво представлява личното пространство, защо то ни е нужно, кои са границите му, как ги определяме, как се опитваме да го запазим.

Малко след като започнете разговора попитайте някои от учениците има ли нещо против и може ли да докосвате рамото му, докато водите разговора с класа.

Съвет:

По-добре е да се насочите към момче. Когато момчето даде съгласието си, започнете да докосвате рамото му по различни начини, докато водите разговора: първо докосване, но после потупване, побутване, пощипване, похлопване, пляскане, сграбчване, удряне, гърпане и др. В някакъв момент на момчето ще му стане неприятно и то ще се опита да се измъкне или изплъзне. Тогава може да го попитате “Какъв е проблемът? Ти се съгласи да докосвам рамото ти, нали?”. Проведете дискусия с учениците, за да се разясни, че даването на съгласие означава, че и двете страни са се съгласили **за едно и също действие**. Съгласието не се простира върху действия, които не са обсъждани.

Обобщение:

Даването на съгласие за определено нещо не означава да прекратите договорената рамка на отношенията и да злоупотребите с доверието. Това може да се случи, ако едната страна смята, че всичко вече е разрешено и няма нужда от постигане на съгласие за следващи действия. Подобно поведение обаче може да нарани другия не само емоционално, но и физически.

Съвет:

Това упражнение е особено полезно за по-големите ученици, ако в последваща дискусия се коментират взаимоотношенията между момчетата и момичетата, и особено как се гради доверие в интимните отношения, за да не се гържи едната страна по начин, по който си иска, без да се съобразява с другата.

Учениците трябва да имат чувствителност за това как се случва злоупотреба с доверието и трябва да могат да коментират как биха могли да реагират, без да се накърни достойнството на никой от участниците в общуването.

(По Рус Фънк, Reaching Men: Strategies for Preventing Sexist Attitudes, Behaviors and Violence, 2006).

МОЖЕ ЛИ ДА ВЗЕМА МОЛИВА ТИ?

Подходяща възрастова група:

10 - 18 години

Брой участници:

до 20

Времетраене:

45 мин.

Необходими материали:

Не

Кратко описание:

Упражнението помага на учениците да осъзнаят какво означава лично пространство и какво означава нарушаване на личното пространство на друг човек.

Цели:

Да съдейства за изграждане на разбирането какво представлява взаимното съгласие и как то е предпоставка за намаляване на насилието в межличностните отношения.

Стъпка по стъпка (Указания за учителя):

Информирайте учениците, че нарушаване на личното пространство на някого има при действие, което е **нежелано**. Всеки има право да каже “не” във всеки един момент, в който се почувства некомфортно от действията на друг човек. Другият трябва да уважава това “не” и да спре да прави това, което прави. С други думи, ако няма взаимно съгласие за някакво действие, то трябва да се преустанови.

Поискайте молива/химикалката на някой от учениците, който лежи на чина. Със сигурност има такива деца, които ще ви дадат молива си, без да се замислят. Попитайте учениците:

- Имах ли разрешение да взема молива?
- Как получих това разрешение?

Върнете молива на собственика. След това помолете класа да си представи, че сте пак в класната стая на следващия ден. Като отидете при същия ученик, пак му вземете молива. Бъдете настоятелни, но не употребявайте сила.

Съвет:

Ако ученикът не ви разреши да вземете молива му, или му предложете да прогължи да играе ролята, или се престорете, че взимате молива. Ще има обратен ефект, ако настоявате да вземете насила нещо, докато обяснявате смисъла на взаимното съгласие.

Попитайте учениците:

- Имах ли разрешение **пак** да взема молива?
- Можех ли да претендирам, че имам право да взема молива, защото вчера ми беше разрешено?
- Не “заслужава” ли собственикът да му взема молива, защото го е оставил така, че всеки може да го вземе?

Проведете кратка дискусия с учениците. Попитайте ги дали постигането или липсата на съгласие да вземете молива не е подобно на много други примери в личните взаимоотношения. Направете обобщение за границите на личното пространство и за постигането на взаимно съгласие за **определено** действие. Обърнете внимание, че всяко съгласие трябва да бъде осъзнато, дори в случая с молива, а не автоматично дадено, защото може да доведе до нежелан конфликт, поради разминаване в намеренията и поведението на участниците. Дайте примери.

Съвет:

Направете обобщение на дискусията като направите следния коментар:

- Разбира се, че не обвиняваме (посочете името на ученика с молива) за това, че някой му е взел молива. Нито смятаме, че аз имах право да взема молива. **Защото нямах право!** Аз не го помолих за разрешение.
- Кои от вас тук би искал да го тормозят или нападат? Кои от вас тук би искал да тормози или напада другите?

Съвет:

Обичайно се очаква, че никой не вдига ръка, когато се зададе този въпрос. Ако това се случи, проведете дискусия защо ученикът мисли така и иска за прави това.

- Кои е единственият начин да сме сигурни, че това, което правим, е с разрешението или съгласието на другия човек? Това, че питаме. Така както с молива, аз трябва да искам разрешение за всяко друго действие в общуването с други хора.

Съвет:

Упражнението е много полезно за по-големите ученици, когато момичетата и момчетата започват да общуват помежду си и искат да изградят по-близки отношения. Можете да започнете с примера за молива, но да развиете дискусия като акцентирате върху постигането на взаимно съгласие при по-интимни отношения.

Дискусията с тинейджерите може да включва следните въпроси:

- Ако сте направили първа стъпка във вашите взаимоотношения, за което сте постигнали съгласие, как разбирате, че можете да направите следваща стъпка? Как разбирате, че ще получите съгласие?
- Как разбирате докъде се простират вашите собствени “граници” на допустимото?
- Дали съгласието за нещо, дадено веднъж, означава, че имате това съгласие завинаги и във всички случаи?
- Дали съгласието за едно нещо (като прегръдка например) означава, че имате съгласието на другата страна и за по-сериозни неща, към които можете да пристъпите, без да питате за съгласие?

Проведете дискусия с учениците по повдигнатите въпроси. Учениците трябва да осъзнаят, че, ако продължим с физическото действие, като не зачитаме границите на разрешеното от другия, можем да го въвличем в нежелани действия. Такива неща не могат да се вземат обратно, без физическа или емоционална рана или болка.

Съвет:

Направете обобщение на дискусията като направите следния коментар:

- Има очевидна разлика между случката с молива и физическото действие. Аз взех молива, но след това го върнах, без да нараня собственика нито физически, нито емоционално. Ако прегръщам или целувам някого без съгласието му, аз не мога да си взема това действие обратно.
- Мнозина смятат, че да искаш разрешение за прегрънеш някого или да сложиш ръка на рамото му, е прекалено и странно. При определени отношения може и да е така. Но е много по-неприятно е да прекрачиш нечии граници по начин, по който той да се почувства неудобно. Разрешението може да се поиска по най-непринуден начин, по начин, по който и вие ще се чувствате удобно.
- Какво е посланието ни към другия човек, когато го молим за разрешение за нещо? Когато ме молят за разрешение да ме докоснат, може би изглежда странно на пръв поглед, но аз знам, че съм с човек, който гържи на моето мнение. Това е човек, който е помислил предварително, че не иска да “катастрофира”, като се сблъска с моите граници. Това е човек, който ме уважава.

(По материали на Virginia Sexual & Domestic Violence Action Alliance <http://www.vsdvalliance.org/>)

СВЕТОФАР НА ПРЕСЕЧКА

Подходяща възрастова група:

13 - 16 години

Брой участници:

до 20

Времетраене:

45 мин.

Необходими материали:

Не

Кратко описание:

Упражнението помага на учениците да осъзнаят какво означава лично пространство и какво означава нарушаване на личното пространство на друг човек.

Цели:

Да съдейства за изграждане на разбирането какво представлява взаимното съгласие и как то е предпоставка за намаляване на насилието в междуличностните отношения.

Стъпка по стъпка (Указания за учителя):

Започнете с кратко въведение към учениците: Представете си, че всяко взаимодействие и взаимоотношение с друг човек е като да пресичате кръстовище. Там има три светлини на светофара - червена, жълта и зелена. Зелената е "премини", това означава, че имаме ясно съгласие за това, как взаимодействаме с другия. Червената е "стоп", това означава, че нямаме никакво съгласие да имаме каквото и да било взаимодействие. Жълтото означава "не съм сигурен" или, че ситуацията не е ясна.

След това гайте на учениците подходящи за възрастта им примери за взаимодействие между двама души. Няма нужда да са визуални или графични, може да им разкажете подходящи истории. Може да подберете типични случки от ежедневието в училище, но без да конкретизирате казуса, без да посочвате конкретни детайли и имена, по които те биха се разпознали.

Попитайте ги дали според тях в тези контакти светли "зелената", "червената" или "жълтата" светлина. Този, който дава отговор, трябва да го мотивира "защо". След това гайте своя коментар.

Съвет:

Повечето ученици разпознават случаите със "зелена" светлина, мнозина могат да идентифицират и "червената". Твърде малко могат да разсъждават върху "жълтата" светлина, която е много добра възможност за учене на нови поведенчески модели.

Можете да използвате това упражнение, за да представите пред учениците основните характеристики на понятието "взаимното съгласие":

1. например, че липсата на отговор, премълчаването или липсата на каквато и да е реакция всъщност означава в термините на упражнението "жълта" или направо "червена" светлина;
2. че постигнатото взаимно съгласие относно един вид поведение, действие, постъпка не означава, че такова е постигнато за друг вид действие - дискутирайте това "жълта" светлина ли означава, или "червена"?
3. според възрастта на учениците, с които работите, можете да им зададете въпроса: Възможно ли е при общуването интимността да се задълбочи? Какви предположения правят момчетата/момичетата /мъжете/жените?

Когато дискутирате с учениците тези въпроси, можете да използвате метафората буквално. “Ние не предполагахме, че светлината е “зелена”. Ние проверяваме това, за да сме сигурни. Ако светлината е “зелена”, Всичко е наред да продължим”.

Повдигнете въпроса и за това колко често избираме в реалния живот да пресечем на “жълто”, въпреки че знаем, че това не е редно, че нарушаваме правилата за безопасност и че ние самите или някой друг може да пострада. Ако светлината на житейския светофар пред нас е “жълта”, тя може и да не стане “зелена”. Трябва ДА НАМАЛИМ ТЕМПОТО и да изчакаме, за да сме сигурни, че е безопасно да продължим. Обичайно зачитаме “червената” светлина и се спираме. Но всички знаем, че има такива хора, които пресичат на “червено”. Затова повечето хора предпочитат да забавят скоростта, с която започват да общуват, да влизат във взаимоотношения или връзки с други хора. Те спират и “се оглеждат и в двете посоки”, за да са сигурни, че някой друг няма им попречи да продължат.

(По Брем А. Соколов, The National Center for Higher Education Risk Management, Ltd., <https://www.nchem.org/>)

ПОТУПВАНЕ ПО РАМОТО / ГРУПОВА ОЦЕНКА

Подходяща възрастова група:

11 - 15 години

Брой участници:

до 20

Времетраене:

2 часа по 45 мин.

Необходими материали:

листове хартия, химикалки и хартиено тиксо

Кратко описание:

Упражнението е важно при работа по теми като: самочувствие, граници на личното пространство, превенция на агресивността и др. То помага на учениците да се противопоставят на негативните послания, които са възприели в отношенията си, и им дава списък от положителните им качества, оценени от хората, на които те вярват.

Цели:

Да съдейства за изграждане на самочувствие и самоуважение; на разбирането колко взаимното уважение и насърчаването на добрите качества и постъпки влияят върху междуличностните отношения и са предпоставка за намаляване на агресията и насилието.

Стъпка по стъпка (Указания за учителя):

Упражнението е предназначено за по-малки групи, в които участниците се познават добре. Може да се използва самостоятелно или като завършваща активност на различни видове извънкласни дейности.

Всеки ученик получава лист хартия, написва името си и листът се залепва с тиксото на гърба му. След това всеки един трябва да напише поне едно положително мнение за всеки от останалите в групата върху неговия/нейния лист.

След изтичането на определеното за целта време, учениците четат пред останалите какво е написано на техния лист. В началото повечето ще са смутени. Окуражете ги да не спират четенето, защото е важно да се чуят хубавите неща, които са написали един за друг.

Съвет:

Строго проследете дали някой не нарушава условията на упражнението и не пише негативни неща. Такъв ученик трябва да се изключи от упражнението, без да се гони от помещението, където то се провежда. В края на упражнението ще разбере колко много е загубил с подобно поведение.

Това упражнение е голяма “инжекция” за самочувствието на учениците, укрепва в тях чувството за смисъла на общуването в групата, дава положителен завършек на екипната им съвместна работа. То може да бъде последвано от кратка дискусия за самочувствието и самоуважението, тъй като работата по изграждане и запазване на собственото достойнство е неразделна част от всяка превенция на агресията и насилието в междуличностните отношения.

(По Сара Холгвук, Underground Railroad, Inc., <http://undergroundrailroadinc.org/>)

КИБРИТЕНА КУТИЯ

Подходяща възрастова група:

11 - 18 години

Брой участници:

минимум 10

Времетраене:

около 5 минути

Необходими материали:

две кибритени кутии

Кратко описание:

Деца се нареждат в две редици и се състезават да предават един на друг горната част на кибритена кутия закрепена и предавана само с нос.

Цели:

Да се преживеят и усетят личните физически граници на другия, екипна работа и взаимната зависимост

Стъпка по стъпка (Указания за учителя):

Деца се нареждат в две успоредни редици с равен брой деца. Всички деца си поставят ръцете зад гърба и през цялото време, докато те изпълняват упражнението ръцете стоят отзад. Първото дете във всяка от редиците закрепва на носа си горната част на кибритената кутия.

След даденото начало от преподавателя това дете трябва да предаде на носа на следващото го в редицата дете кибритената кутия без да участват ръцете на нито едно от децата. Деца от двете редици се състезават коя редица ще успее да предаде до края кутията без тя да падне и без да се нарушават правилата.

В случай, че кутията падне, тя се връща на носа на детето, което я е получило според правилата и играта продължава от там.

Съвет:

След завършване на упражнението направете обобщение на резултата, но като пренасочите разговора към самия процес на играта. Можете да зададете следните въпроси:

- Как се чувствате по време на упражнението?
- Какво се случи?
- Беше ли честна играта? Ако не, защо?
- Кое ви беше най-трудно?
- Беше ли удобно за вас да сте толкова близо до някой друг?
- Имахте ли доверие на партньорите си?
- Какво ви се искаше да направите, докато гледахте отстрани?
- Според вас как да помагаме, без да навлизаме в чуждите граници?
- Докато вие изпълнявате упражнението какво на вас би ви помогнало?

Дискусията може да продължи като разсъждавате заедно с децата доколко е трудно да допуснем другите близо до нас. Когато сме под стрес, не усещаме, че някой може да наруши нашето лично пространство и граници. Тогава ставаме и податливи за „нежелана“ близост - физическа и психическа. Как бихме постъпили без напрежение?

Друг кръг от въпроси, които можете да коментирате с децата, е готовността да спазваме или да нарушаваме правила, за да стигнем до успех. Можете да организирате разговор около следните въпроси:

- Тази игра се проведе по определени правила, но лесно ли сме готови да ги нарушим, за да постигнем успех?
- Може ли да допускате това, за да бъдем успешни?

КОНФЛИКТИ.

РЕШАВАНЕ НА КОНФЛИКТНИ СИТУАЦИИ

БЕЗ ПРОЯВА НА АГРЕСИЯ.

СВИДЕТЕЛСТВО НА НЕПРИЕМЛИВО

ПОВЕДЕНИЕ

Умението за решаването на конфликти без агресия е в основата на превенцията на всяка форма на насилие във всяко общество, общност, семейство, приятелски кръг. Настоящата тема включва упражнения, чрез които учителят ще има възможност да води учениците си към осъзнаване на вредите от насилствените отношения. Упражненията ще им дават представа за някои от формите на насилие и причините, които карат хората да го използват, включително във взаимоотношенията между момичета и момчета. Упражненията развиват умения за саморефлексия, работа по двойки и дискусия в група.

Две от упражненията са адаптирани от практиката на Младежки център REDE в Лисабон в сътрудничество с Португалската мрежа на младите хора за равенство, която работи на терен с интеркултурни общности. Те са подходящи за работа в разнообразна училищна среда, включително и такава, в която учат деца от малцинствени групи или мигранти. Упражненията лесно могат да се адаптират по преценка на учителя към конкретните особености и нужди на класа.

Темата за свидетелството е подходяща за ученици на възраст над 15 години, когато момичетата и момчетата започват да проявяват интерес и да изграждат отношения помежду си. Те могат да станат свидетели на поведение между момиче и момче, което е неподходящо, или дори такива, от което може да произтече насилие.

Упражненията показват каква е личната ни отговорност, когато сме свидетели на неприемливо поведение спрямо трети човек. В такива случаи обичайно се реагира по два начина - с игнориране или с възмущение. Когато обаче и ние като свидетели реагираме с гняв и агресия, това може емоционално да ни удовлетвори, но почти винаги предизвиква нарастване на конфликта.

Основната цел на упражненията е да подпомогнат учениците да преодолеят подобна спонтанна реакция. Въз основа на личния си опит те разсъждават какво да направят, за да предотвратят, от една страна, конфликта между насилника и защитника на жертвата, а от друга, да не допуснат поведение, което може физически или емоционално да нарани друг човек.

Подходяща възрастова група:

7 - 10 години

Брой участници:

20-25

Времетраене:

40 минути (10 минути за игра и 30 минути за дискусия)

Необходими материали:

не са нужни

Кратко описание:

Упражнението стимулира работа по двойки за разрешаване на проблем, без използване на физическа сила.

Цели:

Целта на упражнението е да насърчи учениците да видят групи варианти за намиране на решения, които не винаги включват физическа сила, макар и да изглежда очевидно, че това е единственият начин.

Стъпка по стъпка (Указания за учителя):

Помолете всяко дете да намери партньор/ка. Накарайте единият от двойката да свие гланта си в юмрук. Задачата на партньора/партньорката е да намери начин да разтвори юмрука. Дайте им две минути.

Спрете играта и попитайте за няколко примера за това какво се е случило в двойките. Вероятно ще установите, че повечето деца са се опитали да отворят юмрука физически, вместо да помоят партньора си да го направи.

(Въпроси за разсъждение, рефлексия и/или оценка)

Дискутирайте с групата:

- Трудно ли беше да отворите юмрука? Защо?
- Защо според тях, много деца се опитаха да отворят юмрука със сила?
- Как се почувстваха децата, на които със сила им беше отворен юмрукът? А тези, които отвориха юмрука?
- Как се почувстваха децата в двойките, при които юмрукът е бил отворен с молба?
- Колко от момчетата отвориха юмрука със сила? А от момчетата?

(Обобщение)

Обобщете, че когато в отношенията на хората има ситуации, в които се изправени пред “свит юмрук” (труден проблем или конфликт), не винаги най-правилното нещо е да се нахвърлим да го отваряме със сила. В човешките взаимоотношения най-често винаги има физически по-силни и по-слаби, но налагането на сила не винаги води до разрешаване на проблема за дълго. Остава болка, разочарование, лоши чувства у тези, които жъс със сила са били накарани да направят нещо против волята им. Добрите отношения между съученици, приятели и в семейството са плод на усилия да се намери такова решение, че да се запазят приятелството и обичта. Силата винаги поставя един човек в ситуация, в която той няма избор и мнението му остава незачетено, а това винаги влошава отношенията за в бъдеще.

Предложете на децата да наблюдават за известно време в ежедневието си живот, включително и в клас, ситуации, в които “юмрукът ще бъде отворен” с молба, а не със сила. Хубаво би било, ако на определен период от време (1-2 седмици) отделяте малко време в клас, например в часа на класа, да дискутирате тези примери. По този начин ще имате многократно възможност да повдигнете темата и да я надградите.

ЕЛЕКТРИЧЕСКАТА ЦЕНТРАЛА

Подходяща възрастова група:

10 - 14 години

Брой участници:

20

Времетраене:

50 минути

Необходими материали:

червени и зелени листи, размер А4, маркери

Кратко описание:

Упражнението се основава на групова работа за намиране на решения без насилие.

Цели:

Подобряване на разбирането за причините за употреба на насилие. Развитие на умения за сътрудничество и работа в група. Преодоляване на ситуации, в които е вероятно да бъде упражнено насилие. Развитие на умения за комуникация и съвместна работа.

Стъпка по стъпка (Указания за учителя):

Упражнението се провежда на два етапа. Първият етап (10 минути) е посветен на дискусия в групата за формите на агресия, а вторият етап (40 минути) - на работа по създаването на ЕЛЕКТРИЧЕСКАТА ЦЕНТРАЛА.

Първи етап: Работа в група за определяне на формите на насилие

1. Помолете учениците да си помислят за различни форми на агресия които се случват около тях - в училище, в семейството, сред приятели, в квартала. Изрично пояснете, че става въпрос за ежедневни ситуации между момчета и момичета като тормоз, обиди, сарказъм, подигравки, лоши шеги, бутане, удряне и грубо отношение и др.
2. Накарайте учениците да ги запишат с ключови думи или кратки изречения на червените листи. Пояснете, че всяка форма на агресия, следва да е записана на отделен лист.
3. Съберете листите и вижте, дали се повтарят някои от формите, за да ги отделите настрана. В случай, че много от учениците са написали еднакви форми, групирайте ги заедно - така, че те да символизират по-голям проблем в централата.

Втори етап: Работа на електрическата централа

Помолете учениците да застанат близо един до друг все едно, че са части на една електрическа централа. Насърчете ги да използват фантазия и да се подредят както им харесва. В ръцете си следва да държат червените листи. С ваша помощ групата следва да определи двама души, които да поемат ролята на "техниците на централата". Добре би било да са едно момче и едно момиче.

Изберете на случаен принцип някои от групата и го/я помолете да вдигне нагоре червения лист, който държи. По този начин той/тя символично ще спре тока в станцията и групата ще трябва заедно да измисли решение, което може да поправи този проблем. Решенията не трябва да включват агресия и насилие.

След като групата стигне до решение, "техниците" ще го запишат на зелен лист и ще заместят с него вдигнатия червен лист. Така електричеството в централата ще се възстанови и упражнението може да продължи.

Упражнението продължава, докато всички червени листи бъдат заменени със зелени или докато вие прецените, че учениците имат интерес или динамиката на групата го позволява.

Обобщения и оценка

След като централата е “поправена”, ваш ред е да обобщите изводите от упражнението. Повторете какви видове агресивно поведение бяха открити от групата и какви предложения за разрешаването им групата намери заедно, след което дискутирайте следните въпроси:

1. Как се чувстваха учениците по време на упражнението? Харесаха ли го и защо?
2. Кои форми на агресия разпознаха?
3. Реалистични ли са предложените решения? За кратко или за дълго време?
4. Кои бяха трудностите да се намери решение?
5. Как те смятат, че могат да спомогнат за разрешаване на конфликти без насилие в ежедневието си комуникация?

Следваща стъпка след провеждането на упражнението би могла да е създаване на кратки вътрешни правила на групата, които можете да запишете на картон и да окачите в класната стая. Можете да използвате тези правила винаги, когато възникне конфликт в класа в бъдеще, и да им припомняте, че само заедно можете да възстановите енергията във вашата “електроцентрала”.

ДА ХВЪРЛИШ ПЪРВИЯ КАМЪК

Подходяща възрастова група:	14 - 18 години
Брой участници:	16-20
Времетраене:	60 минути
Необходими материали:	Топки смачкана хартия, които ще имитират камъни
Кратко описание:	Упражнението е на основата на драматизация на сцени, които разкриват причините, поради които се упражнява насилие като средство за разрешаване на конфликти. То може да се използва в различни вариации според темите, свързани с конфликтите и агресията, които искате да дискутирате с учениците си. В контекста на темата преодоляване на насилие, основано на пола, е добре да помолите учениците да възпроизведат ситуации, в които участват женски и мъжки образи и конфликтите са свързани със ситуации на агресия в отношенията между момичетата и момчетата.
Цели:	Да бъдат открити причините за използване на насилие при конфликт и последиците от това поведение. Развитие на умения за отговор на насилието по неагресивен начин. Насърчаване на чувството за съпричастност, справедливост и отговорност.

Стъпка по стъпка: (Подготовка)

Класна стая, в която е освободено пространство така, че учениците да се разделят на групи, за да репетират, както и място за малка сцена.

(Указания за учителя)

- Помолете участниците в групата да помислят за ситуация или случка, която ги е накарала да се почувстват ядосани, дори вбесени и готови да влязат в конфликт. Дайте им няколко минути, за да могат мислено да се върнат към тези ситуации и към чувствата, които са изпитали. В контекст на дискусия за агресията в отношенията между момичета и момчета, обърнете специално внимание, че случките, трябва да са свързани именно с такива ситуации.
- Разделете участниците на малки групи от по 4 човека и помолете някои от участниците да споделят ситуацията, както и чувствата, които са изпитали в групата си.
- Помолете всяка група да избере по една от споделените случки и да подготви за 15 минути кратка пиеса, която я възпроизвежда, като обясните, че драматизацията трябва да свършва до момента, в който някой от участниците е на път да “хвърли първия камък” (да използва насилие).
- Изчакайте 15 минути, след което помолете всяка група да представи своята пиеса. След всяко представяне изчакайте реакциите на публиката и задайте въпросите за разсъждение и оценка:

(Въпроси за разсъждение и оценка)

- Смятате ли, че пиесата представи ясно ситуацията? Разбрахте ли какво кара участниците да “хвърлят първия камък”?
- Откривате ли сходни чувства и емоции в различните пиеси, които карат хората да влязат в конфликт помежду си?
- Мислите ли, че яростта помага в действителност да се разреши проблема? Защо? Защо не?
- Помогна ли тази пиеса да разберете по-добре вашите собствени реакции или тези на другите участници, в които вие или те използват насилие? До каква степен? Има ли такива реакции, които не можахте да разберете?

5. Има ли разлика между това да разбираш, кое е предизвикало насилието и да одобряваш използването на насилие? Каква е разликата?
6. Важно ли е да разберем какво предизвиква насилието? Ако да, защо? Ако не, защо?
7. Кой е най-добрият отговор при ситуация на насилие? Кои са предимствата и недостатъците да отговорим с още по-голямо насилие или обратното - по-спокойно?

Обобщение

Опитайте се да обобщите основните изводи от дискусията с групите. Подчертайте, че насилието ражда насилие и това е един безкраен кръг, който трябва да бъде спряно на време. Колкото по-рано разберем това, толкова по-добре ще се справим с проблемите, без да влизаме в агресивни ситуации, които вместо да ги решат, най-често само ги усложняват. Това зависи от нас!

КАКВО МОГА ДА НАПРАВЯ

Подходяща възрастова група:

15 - 18 години

Брой участници:

неограничен

Времетраене:

45 минути

Необходими материали:

не

Кратко описание:

Упражнението помага на учениците да осъзнаят собствените си възможности и съществуващите ограничения, когато са свидетели на конфликт, от който може да произтече насилие.

Цели:

Да съдейства за осъзнаване на личната отговорност при прояви на агресия спрямо трети човек; да покаже, че безопасността на всеки е грижа на всички, да съдейства за изграждане на механизми за осигуряване на собствената безопасност.

Стъпка по стъпка (Указания за учителя):

Запознайте учениците с това, че има начини да се реагира, за да се предотврати неприемливо или дори нараняващо поведение, в резултат на което може да има жертва. Няма едно-единствено “правилно” нещо, което да направим. Но почти винаги има много възможности да се реагира по начин, който да е подходящ и безопасен.

Представете следния сценарий: Вие сте на някакво събиране. Изглежда, че всички се забавляват. Виждате обаче приятел, който говори на едно момиче по начин, който ви притеснява. Той гържи момичето за китката; тя се гърпа, но той не я пуска. Момичето се смее, но това повече прилича на смях от нерви, отколкото от радост. Макар че не чувате за какво си говорят, мислите, че вашият приятел се опитва да я “хване на въдицата”. Виждате, че и двамата, изглежда, са употребили алкохол. Какво можете да направите?

Попитайте учениците какво мислят за тази ситуация като свидетели. Нека дискутират какви възможности за реакция виждат.

Съвет:

Със сигурност ще има реакции, свързани с агресия и гняв. Бъдете готови да пренасочите дискусията към разискване за ненасилствени решения и действия.

В рамките на дискусията учениците научават, че ако досега не са били сигурни дали е приемливо да реагират в полза на застрашеното момиче или са се опасявали от някакви негативни последици, всъщност винаги имат възможности за реакция. Упражнението ги окуражава да имат готовност да се намесят, да се убедят, че чувствата и реакциите на повечето им съученици към подобна ситуация са споделени, че не са сами в това, че като свидетели оценяват подобно поведение като тревожно и заплашително.

(По PreventConnect <http://wiki.preventconnect.org/Bystander+Exercises>)

КОНСТРУКТИВЕН ОТГОВОР

Подходяща възрастова група:

15 - 18 години

Брой участници:

ДО 20

Времетраене:

2 часа по 45 мин.

Необходими материали:

флипчарт и маркери (или черна гъска и тебешир); три кратки сценария за работните групи

Кратко описание:

Упражнението помага на учениците да осъзнаят собствените си възможности и ограничения, когато са свидетели на поведение, което демонстрира неуважение и агресия спрямо момичета. Упражнението също така дава възможност на учениците да преценят дали начинът, по който им показват грешките, ги наранява. Как би трябвало да реагират в този случай?

Цели:

Да съдейства за осъзнаване на личната отговорност при прояви на агресия спрямо трети човек; да покаже, че безопасността на всеки е грижа на всички; да съдейства за изграждане на разбиране за това колко е важно да се уважава достойнството на всеки.

Стъпка по стъпка (Указания за учителя):

Упражнението е разделено на две части. Обяснете на учениците, че работата им в първата част на упражнението ще е свързана със задачите във втората част.

В първата част помолете учениците да помислят и да отговорят на следния въпрос: “Когато сте направили нещо нередно или сте направили грешка, нещо, което засяга друг човек или води до конфликт в семейството ви, как бихте предпочели хората да ви кажат, че сте я направили?”. Отговорите запишете на флипчарта.

Съвет:

Важно е в хода на дискусията учениците да изразят кое е това, което ги засяга, когато някой възрастен или връстник им посочва направените грешки. Интересни са разсъжденията им за това кое определят като полезна критика, коя критика не засяга достойнството им и др. под. въпроси.

Съвет:

Насърчете учениците да помислят по въпроси, за които или не са мислели преди, или не са искали да мислят, защото това е било болезнено за тях. Окуражете ги, че това е начин да разберат повече за себе си, за това кои и какви са те самите.

Даваме пример с възможни отговори:

- “Предпочитам някой да ме гръпне настрана, след като нещото се е случило, и да ми говори насаме, вместо да ме засрамва пред всички присъстващи”;
- “Предпочитам конструктивна критика, която ми казва какво мога да направя по-добре, вместо просто да ме атакуват за това, което съм направил”;
- “Мисля, че е по-добре, когато критикуват постъпката ми или поведението ми, а не моя характер и личността ми”;
- “Харесва ми, когато някой обяснява защо поведението ми е погрешно така, че да го разбере, а не просто да ми кажат, че нещо не е наред”.

Обобщете записаните на флипчарта отговори и по възможност ги групирайте. Похвалете учениците за това, че споделят личния си опит и чувства. Помолете ги да запомнят онова, което са научили за самите тях, за да го използват във втората част на упражнението.

Във втората част на упражнението разделете участниците на три групи. Дайте на всяка група един от трите примерни сценария, посочени по-долу. Обяснете им, че целта на упражнението е да се обсъди какво може да се направи, за да се реагира срещу поведение, което обижда или застрашава присъстващите момичета.

Учениците трябва да определят някого в групата, който ще ръководи “мозъчната атака” (активната дискусия във всяка малка група), както и втори човек, който може да запише и обобщи изводите на групата по всеки сценарий.

Запишете на флипчарта следните групи въпроси, които учениците биха могли да обсъдят:

1. Ако сме свидетели на подобни сцени, трябва ли да се намесваме? На чия страна? Безопасно ли е и как да предотвратим по-голям конфликт?
2. Какво да се направи, за да се спре нежеланото поведение на момчетата? Как да не се повтарят подобни прояви и в бъдеще? Трябва ли да потърсим съдействието на някой възрастен - учител, родител, друг по-възрастен приятел?
3. Дали подобно поведение е приемливо и показва ли уважение към момчетата? Имат ли те право да имат собствено мнение и да го изразяват, или трябва да се примиряват с мнението и поведението на момчетата, с които са заедно?

Групите обсъждат сценария 20 минути. Обърнете внимание на учениците, че трябва да имат предвид какво говореха за критиката и посочването на грешките в първата част на упражнението. Как ще посочат на момчето грешката в неговото поведение? След изтичане на определеното време, всяка група представя своите изводи, като мотивира защо са избрали определен подход за решаването на проблема. Другите две групи правят коментар или дават предложения.

Направете обобщение, като посочите на учениците, че какъвто и да е случаят, ако сте свидетел на неприемливо поведение, винаги има **много** начина да се намесите, за да не пострада някой.

Съвет:

Когато обобщавате резултатите от обсъжданията в групите, подчертайте, че има четири основни начина да реагираме на подобни ситуации:

- да се намесим пряко,
- да се намесим като група, за да покажем колективно неодобрение,
- да отвлечем вниманието на “агресора” с нещо друго, за да остави на мира жертвата си,
- да повикаме или да се позовем на някой авторитет.

Сценарии за работните групи:

1. Приятелят ви Иван се е срещал с Мария в миналото. Вече не се виждат толкова често и, за да си я върне, той непрекъснато ѝ се обажда и ѝ пуска съобщения, като я обвинява за скъсването на отношенията им. Мария го е помолила да спре с това и той иска да му помогнете да си я върне.
2. С няколко приятели висите на един ъгъл. Двама от тях непрекъснато подвикват на висок глас на момчетата, които минават по улицата, различни неприятни неща. Онези, които им възразят или им се разсърдят, приятелите ви обиждат с “грозотия”, “кучка” и др. под. обиди.
3. С няколко приятели сте на заведение. Приятелят ви Роби е също там с приятелката си и започва да я обвинява, че се заглежда по други момчета, ядосва се и я сграбчва за рамото, за да ѝ обърне внимание. Тя настоява, че това не е истина и не се интересува от други момчета.

(По Manhood 2.0: A Curriculum Promoting a Gender-Equitable Future of Manhood. Promundo and University of Pittsburgh, 2018)

ОТНОШЕНИЯ И ИДЕНТИЧНОСТ

Предложените в този раздел упражнения имат за цел да въведат учениците в темата за партньорските отношения и да ги запознаят със сигналите, които говорят за насилие в тях. Включването на тази тема е изключително важно, тъй като често се случва в по-млада възраст за насилието в партньорските отношения да се търси оправдание, да му бъде приписван романтичен характер, който приспива чувствителността за опасностите, с които младите хора могат да се сблъскат, и те да останат в такива отношения, без да са наясно за последствията за тях. От друга страна, много е важно да бъде засегната и темата за реакциите, отговора и съпричастността на приятелския кръг към отношения, основани на насилие. Две от упражненията са разработени на основата на ролевата игра и дискусията в голяма група като едни от най-ефективните подходи да се повдигнат тези чувствителни теми, без учениците да е нужно да споделят личен опит. Все пак те биха могли да дискутират конкретни примери, които илюстрират отношения, основани на различни форми на насилие.

Част от предложените упражнения включват и темата за идентичността. По-доброто познаване и разбиране на различните аспекти от човешките отношения през дадена идентичност или роля могат да помогнат на учителите и учениците в различни лични и професионални ситуации. Упражненията дават възможност за лично преживяване и избор на всеки от учениците и поставят важна дискусия в голяма група като едни от най-ефективните подходи да се повдигнат тези чувствителни теми, в които учениците могат да се чувстват объркани и/или несигурни. Упражненията засягат различни аспекти от човешката идентичност, върху които учениците да разсъждават и в крайна сметка да могат да очертаят собствените си прояви на стереотипно мислене, възприятия, граници и реакции. Темата за идентичността е от изключителна важност, когато става въпрос за себеопределяне и изграждане на отношения.

Упражненията са по-подходящи за групи, с които вече е работено по темата лично пространство или разрешаване на конфликти по неагресивен начин от настоящата програма, или от други подобни програми. Те навлизат в темата лични отношения, към която учениците, особено във възрастта 13-15 години, са много чувствителни, и е добре учителят да е подготвен за нагласите и реакциите на групата по отношение на границите в личните отношения и овладяването на агресията.

Проблемът с границите е най-труден за решаване на ниво семейство. Ако дете действително има проблем с границите в семейството, тогава е доста вероятно да има и в интимните си връзки. Да се научи да носи отговорност за собствените емоции и действия, да не обвинява другите и да не бъде зависимо от отношението на другите към него е задача свързана с научаване на собствените емоционални граници и собственото разбиране за преживяванията.

Хората нямат добри граници, защото имат високо равнище на нужда от другите. Тези, които са несигурни или взаимозависими, имат отчайваща нужда от любов и привързаност от страна на околните. За да получат тази любов и привързаност, те жертват своята идентичност и разрушават границите си. Хора, които винят останалите за собствените си емоции и действия, постъпват така, защото вярват, че ако стоварят отговорността върху околните, тогава те ще получат любовта, която винаги са искали и от която се нуждаят.

Казано по друг начин, когато зоните на отговорност за собствените ти емоции и действия са неясни, когато не се знае кой за какво носи отговорност, чия е вината и защо правиш това, което правиш – тогава няма как да постигнеш солидна личностна стабилност.

Здравословни лични граници е равно на поемане на отговорност за собствените действия и емоции, като човек НЕ носи отговорност за действията и емоциите на другите.

Първото упражнение е адаптирано от сборника с упражнения “Игри, които възпитават в не насилие и равенство на половете” (CoolKit)²⁷, разработен от мрежата CoolLabora, обединяваща над 40 организации и институции - университети, училища, местни власти, образователни и охранителни институции на национално и местно ниво в Португалия. Второто упражнение е адаптирано от наръчника “Младежи за младежи. Насърчаване на младите хора да участват в превенцията на насилието, основано на пола чрез обучение по метода връстници обучават връстници”²⁸, разработен от експерти и млади хора от Гърция, Италия, Испания и Литва по проект, финансиран от програма Дафне III на Европейския съюз.

²⁷ Достъпен онлайн на португалски език <http://www.coolabora.pt/publicacoes/coolkit.pdf>

²⁸ Артемис Пана и Стало Леста, Средиземноморски институт за изследвания на пола (The Mediterranean Institute of Gender Studies (MIGS), 2012, достъпен онлайн на английски език на <http://www.medinstgenderstudies.org/new-publication-youth4youth-training-manual/>

ДА ПОГОВОРИМ ЗА ЛЮБОВТА

Подходяща възрастова група:

14 - 18 години

Брой участници:

20-24

Времетраене:

90 минути (най-добре два последователни учебни часа)

Необходими материали:

Три листа с големина и цвят по ваш избор, на които е написано предварително “Съгласен съм”, “Не съм съгласен”, “Не знам”. Списък с твърдения, които учителят ще чете. Примерите са приложени в края на указанията за учителя по-долу.

Кратко описание:

Упражнението ще спомогне за започване на дискусия за отношенията в партньорствата и ще засегне темата за насилието в интимните отношения и кибертормоза.

Цели:

Да се насърчи разбирането за важноста на взаимната грижа и изразяването на чувствата в партньорствата. Развитие на умения за разпознаване и избягване на отношения, в които единият от партньорите проявява агресия/насилие.

Стъпка по стъпка (Указания за учителя):

Подгответе с помощта на учениците класната стая. Разположете в единия ѝ край надписа “Съгласен съм”, в другия край “Не съм съгласен”, а по средата “Не знам”. Съберете учениците в средата на стаята и им кажете, че днес ще поговорите за любовта като използвате метода на проучването, дебата и независимата оценка. Това са три метода, които се използват често при решаване на важни дискуссионни въпроси по демократичен начин. Пояснете на учениците, че Вашата роля е на човек, който ще провокира и ще улеснява дебата. Вие няма да имате право да изказвате мнение в него, нито ще съдите или изразявате становище кое мнение е правилно и кое не. От учениците зависи да привлекат повече привърженици на своя страна, както и да водят дебата цивилизовано при следните правила: изказванията да траят по 1-2 минути и никога никога да не прекъсва. Не са допустими изказвания, които могат да засегнат или обидят участващите, нито агресивно поведение. За целите на упражнението изберете двама ученика, които ще влязат в ролята на независими наблюдатели. Тяхната задача ще бъде да наблюдават дебата, без да участват в него и да водят бележки за резултатите, които ще изложат пред класа в края на упражнението като обобщение.

Ако прецените, че Вашата група не е подготвена да влезе в дебат с участието на външни наблюдатели, можете да опростите упражнението и да включите всички ученици в дебата. В този случай, обобщението на дебата ще трябва да направите Вие, като се въздържате от лично отношение и се стремите към обективно представяне на резултатите. В този случай, ще трябва да обясните на учениците си, че освен провокиращ и улесняващ дебата, ще наблюдавате развитието му и ще представите резултатите, без да изказвате мнение. Важно е учениците Ви да знаят, че мненията им са важни за Вас и Вие няма да се опитвате да налагате позиции.

Пояснете стъпките на дебата:

1. Най-напред ще прочитате твърдения, които често могат да бъдат чути около нас. Някои от тях звучат двусмислено и има нужда да бъдат дебатирани, защото истината се ражда в дискусия.
2. След прочитане на всяко твърдение, учениците ще трябва да изберат съгласни ли са или не с твърдението, или не знаят, и да застанат до съответния надпис в стаята.
3. По Ваш сигнал, някои ученици, които са избрали “съгласен съм” или “не съм съгласен”, ще трябва да аргументират позицията си, така, че да мотивират съучениците си, които нямат твърда позиция да изберат страна. По Ваша преценка ограничете броя на изказващите си до

двама или трима представители от позиция. Избирайте различни ученици да се аргументират за всяко твърдение така, че повечето от тях да имат възможност да се изкажат. Разбира се, важно е и желанието на участващите, не е добра идея да посочвате ученици, които не искат да вземат гумата.

4. След като дебатът между страните приключи, учениците, които са по средата, могат да изберат страна. Възможно е някои от тях да останат неубедени от никоя от страните и да останат в средата. Можете да им дадете гумата, за да се аргументират.

След като изясните правилата с учениците, започнете с изчитането на твърденията. По Ваш избор можете да разместите реда на твърденията, да пропуснете някои, които Ви се струват неподходящи за Вашата група, както и да добавите други подобни примери.

Предложения за твърдения за дебат:

1. Понякога двойките си крещят и това е нормално.
2. Добрата жена знае как да манипулира един мъж, без той да се усети.
3. Момчетата не бива да показват чувствата си в една връзка.
4. Моето гадже не трябва да се облича и гържи предизвикателно с други момчета.
5. Ако си имам гадже, не е добре да съм близък и с други момичета.
6. Имам право да проверявам телефона на моето гадже и да знам какво си пише с нейните/неговите приятели.
7. Снимките, които съм направил/направила с моя телефон на гаджето ми, са моя собственост, мога да ги изпратя на когото си искам, не съм длъжен/длъжна да искам разрешение.
8. Няма проблем, ако покажа на моите приятели снимки, на които се вижда колко готина е моята приятелка без грехи.
9. Ако някое момиче започне да сваля гаджето ми, имам право да я обиждам и да се заяждам с нея пред други хора или в чата.
10. Мога да разкажа и да покажа на приятелите си какво правим с гаджето ми, когато сме насаме.
11. Мястото на жената е вкъщи при мъжа ѝ, ако не се съобразява с това, значи, че не е свъстна.
12. Ако приятелката ми ревнува, че се виждам с моите приятели, е по-добре да ги зарежа, заради нея.
13. Мъжът трябва да бъде уважаван и семейството му да го слуша, той има последната дума във всеки семеен спор.
14. Един шамар не е края на света. По-скоро е знак, че обичаш.
15. Да ревнуваш означава, че обичаш много силно.
16. Не бих позволил на приятелката си да носи къси поли и предизвикателни бижута, за да я предпазя от неприятности.
17. Всяка умна жена знае, че за да запази връзката си, трябва да остави мъжа да прави каквото си иска.

Съвет

Възможно е прочетените твърдения да предизвикат оживени дискусии и да провокират емоциите на учениците. Вашата задача е да връщате дебата към правилата и да следите за добрия тон и комфорта на групата.

Обобщение

В края на упражнението дайте гумата на независимите наблюдатели да споделят впечатленията си. Те ще трябва да представят резултатите за всяко от изчетените твърдения като обърнат внимание на това кои са били противоположните тези, какви са били аргументите и колко привърженици са спечелили. Също така, трябва да съобщят по кои твърдения не е имало различия или никакви мнения.

След като чуете обобщенията или Ви е ги направите, преценете кои са най-дискутираните теми и тези, по които групата има потенциал да продължи дебата, защото са останали неизяснени. Можете да повторите упражнението след две-три седмици с тези теми, да направите следващото упражнение (Георги и Ивелина) или да поканите професионалисти, които да представят своята гледна точка по някои от най-дискутираните теми. Ползени за дебата биха били психолозите и представителите на неправителствените организации, които работят ежедневно в областта на равенството на половете и защитата на пострадалите от насилие в семейството и партньорствата.

ГЕОРГИ И ИВЕЛИНА

Подходяща възрастова група:

13 - 18 години

Брой участници:

20-24

Времетраене:

60 минути

Необходими материали:

Дъска/флипчарт, маркери, достатъчно копия от сценария (Приложение 1) за актьорите и за останалите участници, на които ще им бъде раздаден за дискусиата, след като видят пиесата.

Кратко описание:

Упражнението ще даде възможност на учениците да усетят как насилието може да бъде представено по един романтичен начин и да дискутират бариерите, които хората имат, за да отреагират на проблема (неглижиране, страх, убеждения, че това е личен въпрос).

Цели:

Учениците да могат да разпознават сигналите за насилие в интимните отношения, да разберат, че за насилие говорим винаги, когато тормозът е постоянен и систематичен и да дискутират доколко опитът от такива отношения е различен за момчетата и за момичетата.

Стъпка по стъпка (Указания за учителя):

Упражнението би могло да се окаже доста емоционално преживяване за учениците. Някои от тях може вече да са пострадали от насилие във връзка и затова е добре да се убедят, че са в сигурна обстановка. Съветваме Ви, преди да започнете дебата по пиесата, да уточните, че не е нужно участниците да споделят лични истории и личен опит. Нека се чувстват спокойни и да дебатират поведението на героите, без да дават примери, от които биха се почувствали неудобно. Добре би било да се подготвите с информация за услугите и организациите, които могат да окажат помощ, в случай, че някой от учениците Ви сподели, че имат нужда от съвет или помощ, след като проведете упражнението. Информация за тях сме включили в Наръчника в Глава 3, Услуги за пострадалите и насилниците.

Подготовка

Изберете шестима доброволци за ролите в пиесата: Георги, Ивелина, Наталия, момче, приятел на Наталия, момиче и разказвач. Дайте сценария на актьорите и им оставете време да го прочетат и да влязат в роля. Би било добре да им дадете възможност за една – две репетиции, преди да представят пиесата пред публиката. Докато актьорите репетират, подгответе с останалите ученици сцената и местата за публиката така, че всички да могат да виждат и чуват добре.

Пиеса

Обяснете на учениците, че ще гледат кратка история за връзката на една двойка - момче и момиче, които са на приблизително същата възраст като тях. След като я видят, учениците ще дискутират въпросите, които тя повдига.

Актьорите влизат и пиесата започва. След като я изиграт, ги помолете да седнат в публиката. Тогава раздайте сценария на всички, за да го имат пред себе си и ако се наложи, да могат да го погледнат. Започнете анализа с въпросите за разсъждение.

(Въпроси за разсъждения)

- Доколко отношенията в тази двойка ви изглеждат нормални?
- Видяхте ли сигнали, които ви подсказват, че нещо не е наред? Какво? Дайте примери от пиесата, видяхте ли заплахи, нагрубване, контрол над партньора, унижение и изолиране? Според вас това може ли да се нарече насилие? Защо? Защо не?
- Можете ли да кажете, че някои от постъпките на Георги могат да се обяснят и да се съгласите с тях? Защо? Например, мислите ли, че ревността е знак за любов и загриженост? Смятате ли, че е нормално да манипулирате някого, за да стане каквото вие искате?
- Според вас Ивелина провокира ли по някакъв начин поведението на Георги? Одобрявате ли нейната реакция? Защо?
- Според вас нормално ли е да се съобразявате с всички желания на партньора си, за да не го загубите? Одобрявате ли твърдението, че е по-добре да приемете определено поведение, за да има мир и да не се стига до конфликти?
- Смятате ли, че Ивелина приема за очаквано и нормално поведението на Георги? Смятате ли, че тя мисли, че има романтика във връзката им? Как разбрахте? Защо насилието е представено по романтичен начин в историите на Ивелина?
- Случва ли ни се и ние да придаваме романтичен привкус на насилието? Как? Какви са рисковете, когато го правим?
- Според вас защо хората използват насилие във връзките си?
- Какво би се случило, ако ролите на героите бяха разменени и Ивелина упражняваше същия контрол над Георги? Ще одобрите ли нейното поведение тогава? Има ли разлика, в зависимост от това дали става въпрос за момче, или за момиче?

(Обобщение)

Това упражнение дава чудесна възможност да се започне оживена дискусия между учениците и е много важно учителят да затвори дискусията така, че да не остават много неизяснени въпроси в края. Хубаво е пет минути преди да изтече времето да я затворите и да попитате какво научиха от нея учениците. Посланията, които е добре да останат у тях след упражнението, са:

- Насилието във връзките засяга и младите хора. То не е проблем само във връзките на възрастните.
- Насилието може да има много проявления – физическо, психическо, емоционално, сексуално.
- Формите на психическо насилие могат да са също толкова сериозни, колкото и физическото насилие.
- Често се случва тийнейджърите да придават романтичен характер на насилието във връзките си и това да го прави да изглежда приемливо.
- Пострадалите от насилие нямат вина, заради тормоза, на който са подложени. Не бива да ги обвиняваме.
- Приятелите, родителите и учителите или други възрастни, на които младите хора могат да се доверят, наистина могат да помогнат, когато има проблем от подобен характер и е по-добре да бъде потърсена помощ.
- Разликата във възрастта на партньорите не оправдава контрол на по-големият над по-малкия.
- Всеки иска и заслужава връзка, която се основава на взаимно уважение.

Приложение 1: Сценарий за пиеса

Разказвач: Георги и Ивелина са заедно от девет месеца. Георги е пет години по-голям от Ивелина, но между тях определено има химия.

Георги: Иви, изглеждаш супер! Много си красива, имаш стил и си супер като човек! Голям късметлия съм, че съм с теб!

Ивелина: И ти си супер! Пич си, силен, мил, и много грижовен!

Разказвач: Събота вечер е и Ивелина се приготвя да излиза с приятелка за вечер по женски.

Георги: А, значи ще ходите на дискотека?

Ивелина: Да, нали ти казах?

Георги: Не, прочетох го от съобщението на Наталия, което ти прати, докато се гримираше в банята.

Ивелина [госта сконфузена]: Ааа... добре... Не знаех, че ми четеш съобщенията...

Георги: Помислих, че е нещо спешно и погледнах, а и телефонът ти беше на масата, докато ти беше в банята. [Променя му се настроението, продължава с по-твърд тон]: Значи, все пак наистина ще си излезеш тази вечер? И ще ме оставиш да си стоя сам? Не ти ли е поне малко гадно заради мен?

Ивелина [Обръща го на шега]: Е, голямо момче си, ще се справиш.

Георги [ягосано]: Сериозен съм, Ивелина! Прекарваш супер много време с приятелките си. Липсваш ми, искам да съм с теб. Гледай да се виждаш по-малко с други хора, за да си повече с мен. И двамата знаем, че нашите отношения са най-важното нещо на света!

Ивелина: Ама, аз почти не излизам с приятелки вече! Не съм виждала момичетата от шест месеца....

Георги: Както и да е! Все тая! Няма да си разваляме настроението! Само ми обещавай, че ще гледаш да излизаш по-рядко с твоите приятели.

Ивелина [Погалва го по бузата и се усмихва]: Оффф, трябва да тръгвам вече. Ще се видим утре.

Георги: Чакай малко! Така ли ще излезеш? С тази поличка и потниче? Не са ли малко къси? Май не схващаш, че си госта предизвикателна! Някой ще вземе да те закача и ще си помисли какво ли не за теб. По-добре се преоблечи, така ще се чувствам по-добре.

Ивелина: Харесвам си полата, но понеже те обичам, не искам да се разправяме за такива гребни неща. Ще ида да се преоблека.

Георги: Добро момиче! И освен това, тази пола не ти отива на килограмите, изглеждаш зле, никои не иска да ти гледа големия ханш.

Ивелина: Може би си прав. Трябва повече да внимавам какво отива на фигурата ми.

Разказвач: Ивелина се среща с приятелките си. Забавно ѝ е с тях. Докато се кискат, телефонът ѝ звъни, ОТНОВО. Тя вдига и вижда, че има 15 пропуснати обаждания от Георги.

Наталия (приятелка на Ивелина): Ив, пак ти звъни телефонът. Колко пъти ще ти звъни този

Георги, вече 15 пъти за един час, тотално те контролира!

Ивелина: А не, той много ме обича и постоянно се тревожи за мен, иска да знае, че всичко е наред с мен.

Разказвач: Познато момче приближава Ивелина и нейните приятели. Започват да си говорят и да се смеят. Както си говорят, Ивелина усеща, че някой я хваща за рамото и я издърпва навън. Георги е. Дошъл е да я търси в дискотеката.

Георги [с много агресивен тон]: Какво става, защо говориш с този смотаняк? Кои е моя, бе?

Ивелина: Той е от моето училище, приятел е на Наталия и просто си говорехме нещо интересно.

Георги: Да бе, като че ли имаш да кажеш нещо интересно!!!! Всички знаем колко си загръстена.... Ха- ха-ха.

Ивелина [с ягосан глас]: Виж какво, айде да престанеш с шегичките! Не ми е смешно. Айде да се държиш малко по-уважително, ако обичаш.

Георги: Аааа, ягосана си значи? Защото ме е грижа за теб и се опитвам да те защитя от всякакви типове, ли? Мислиш си, че моя те харесва? Сигурно само се бързика с теб. [Наистина ягосано] Лъжеш ли ме????? Сигурен съм, че ми изневеряваш....

Ивелина: Нее, разбира се, че не! Само си говорихме. Нищо не се е случило. Ти си единственото момче, което обичам. Трябва да ми вярваш!

Разказвач: Приятелите гледат двоицата шокирани. Не знаят какво да кажат и да направят. Ивелина и Георги си тръгват, но приятелите на Ивелина са много разтревожени. Усещат, че нещо не е наред в тази връзка.

Георги [в таксито към къщи]: Казах ти, Ивелина, прекарваш много време с приятелите си! Не съм ли ти достатъчен? Не си ли прекарваме толкова добре заедно? Не трябва да вярваш на приятелките си. Те ти влияят много лошо. И не ми харесва как ми говориш, след като си се виждала тях. Толкова си груба и ме предизвикваш да ти крещя. Трябва да се радваш, че все още се контролирам, но не знам колко дълго ще издържа така.

Ивелина: Съжалявам, че се чувстваш зле. От сега нататък ще гледам какво правя. Не искам да си нещастен.

Разказвач: Ивелина не е щастлива как се развиват нещата между нея и Георги. Дори я е страх, че може да стане агресивен. Спира да се вижда с всичките си приятели. Притеснява се за връзката си, не иска да я загуби и вярва, че по-добре да има мир и да не гразни Георги. Но дали наистина има мир в тази връзка?

ПЪТУВАЙ С МЕН

Подходяща възрастова група:

14 - 18 години

Брой участници:

12-30

Времетраене:

60 минути

Необходими материали:

предварително подготвени 5 бр. снимки на хора (задължително е снимките да са разнообразни и да изразяват на пръв поглед определен стереотип - раса, етнос, националност, религия, пол, социален статус, възраст, професия, сексуална ориентация) или презентация със снимките на хората. За целта могат да се използват снимки от google изображения със свободен достъп, без авторски права.

Кратко описание:

Играта се играе в 4 части. Сценарият, който се дава на учениците, е, че им предстои едномесечно пътуване с влак из Европа. За целта те трябва да си изберат трима/три от петимата/петте предложени им спътници, с които ще прекарат цялото време – ще бъдат заедно в купето, по гарите, при разходки.

Цели:

Целта на играта е да провокира учениците по отношение на собствените им стереотипи, да ги разберат по-добре, да бъдат въввлечени в конструктивна дискусия относно стереотипите.

Стъпка по стъпка (Указания за учителя):

Част 1: Учителят показва пет снимки на предварително подбрани хора на учениците. Не предоставя абсолютно никаква информация за хората и в пълна тишина всеки ученик прави класация на трима предпочитани от него спътници, а учителят скрива снимките. Всеки запазва своя избор в тайна.

Част 2: Учителят отново показва снимките, но този път предоставя малко повече информация за всеки от хората на тях. Учениците премислят своя избор и имат право да изберат други спътници. Отново запазват своя избор в тайна.

Част 3: Учителят за последен път показва снимките, като дава по-пълна информация за всеки от хората. Отново се дава избор на учениците да променят своите предпочитания и да направят нова класация. Запазват я в тайна.

Част 4: Учителят разделя учениците в по-малки групи (релевантно на броя на учениците в класа си), избира се отговорник за всяка група, на който се дават въпросите за дискусия в малката група. Малките групи дискутират в продължение на 10 мин. техните избори.

Примерни въпроси за дискусия:

- Препокриха ли се очакванията ви за героите на играта с реалността - такива ли са каквито очаквахте?
- Какви представи имахте за хората от снимките? Разкажете въображаемите за тях истории.
- Сменихте ли избора си между рундовете? Как?
- Как мислите, стига ли една гума, за да се опише един човек и да се вземе решение той ще принадлежи ли към дадена група или не?

След това учениците се връщат в голямата и представят дискусиите в малките групи. Малките групи дискутират в продължение на 10 мин. техните избори.

Съвет:

Изберете хората от снимките и историите така, че да засегнете важните и чувствителни теми, които отговарят на контекста, в който работите. При представянето на информацията относно хората, може да подавате разнородна информация, която да е в разрез с общоприетия стереотип.

Пример: снимка на усмихнат млад, бял мъж, облечен в риза.

Информация след част 1: Учи в Германия, тръгнал е при болната си баба, която живее в Австрия.

Информация след част 2: Замесен е в младежка група с нацистки убеждения и има условна присъда за насилие над животни. Отива при баба си, защото иска наследството ѝ.

ТАМ, КРАЙ РЕКАТА

Подходяща възрастова група:

15 - 18 години

Брой участници:

10-20

Времетраене:

60 минути

Необходими материали:

Разпечатана на лист хартия предварително подготвената кратка история “Там, край реката” за всеки от учениците.

Кратко описание:

Петимата герои и техните отношения и действия в кратката история провокират учениците да инициират дебат, в който да се дискутират както морални и ценностни категории, така и лични, обществени и професионални отношения като доверие, сила, статут, влияние, истина, любов, честност, достоверност, приятелство, приемане, семейство. Структурата на играта дава възможност да се разгърне в няколко етапа - индивидуално, в двойка, в малка група и в голяма група (клас). В играта няма понятия правилно и грешно.

Цели:

Целта е учениците да мислят в различни категории от различни гледни точки и да аргументират своя избор. Работата в двойка и група изгражда умение за диалог, отстъпчивост, разбиране и приемане на позицията на другия.

Стъпка по стъпка (Указания за учителя):

Учителят раздава на всеки ученик листче с историята. Определя време от 10 мин. Всеки да прочете историята и всеки за себе си да направи “класация” на петимата герои, започвайки от 1 - най-зле постъпил, до 5 - най-добре постъпил. След това групира учениците в двойки, като целта е двойката от ученици да направи една обща класация, като за целта имат 10 мин. След тази задача отново разпределя учениците в по-големи групи, в зависимост от общия брой ученици, и отново поставя задача групата да се съгласи само върху една класация. В тази част учителят може да раздаде насочващи въпроси и посока за размисъл. Времето за работа в малката група е 15 мин. Всяка група представя своето решение като при представянето казва от какви идеи се е ръководила, за да достигне до него. В последната част се обсъждат различните групови аргументи в отворена дискусия.

(Въпроси за размисъл, рефлексия и/или оценка)

Въпроси за размисъл, които учителят може да даде на учениците в малката група и/или да постави за дискусия в последната част:

- Къде в историята има лични, приятелски, семейни, професионални отношения? Как се разграничават?
- Кой от участниците и къде в историята взема решения, в които е зависим от друг?
- Какви чувства изпитва всеки от участниците при вземането на решения?
- Какви чувства мотивират действията на участниците?
- Къде виждате някаква форма на злоупотреба и каква?
- Има ли част от историята, която не се разбира ясно от текста, но въпреки това предизвиква силни емоции?
- Кой от героите е в активна и кой - в пасивна позиция?
- Възможно ли е да има още детайли, които са важни, но не са споменати в историята?

(Обобщение)

Важно за провеждането на играта е да се обясни на учениците, че няма правилно и грешно. Целта е да се отвори пространство за дискусия, в която учителят да постави важни въпроси, а учениците конструктивно да изразят своите мисли и аргументи. Учителите трябва да имат предвид, че често учениците изпитват силни емоции и са способни да спорят активно в опит да наложат своето виждане.

Историята:

Имало едно време момиче на име Стела. Тя била влюбена в Тони. Двамата живеели в малко градче, през което минавала красива река, но с красотата си тя ги разделяла, защото двамата живеели на двата противоположни бряга на реката. Един ден голямо нещастие сполетяло градчето – гъжг, буря, гръмотевици и виелици разрушили единствения мост, който свързвал двата бряга, всичко потънало под водата на бедствието. Стела отчаяно искала да отиде при Тони и много я е било страх да не го изгуби. Отишла на брега и там видяла Асен лодкаря, единствения в градчето, който имал лодка и можел да я преведе на срещния бряг. Когато го попитала дали ще я превози, той отвърнал, че ще го направи, само ако Стела спи с него. Стела отчаяна отишла при майка си и ѝ разказала какво се е случило. Майка ѝ отвърнала: „Направи това, което е най-добро за теб!“. Стела решила, че единственият вариант да се види с Тони е да спи с Асен. Когато Стела разказала всичко на Тони, реакцията била болезнена – Стела била отхвърлена с отвлечение и шамар. Ужасена, Стела изтичала при приятеля на Тони – Реджеп и му разказала как била ударена. Реджеп се ядосал, отишъл и набил Тони жестоко. Стела останала доволна от случилото се, защото смятала, че така е справедливо. На залез хората видели Стела да се смее звънко с Тони.

ПРЕВЕНЦИЯ НА ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ

НАРЪЧНИК И ПРАКТИЧЕСКИ
УПРАЖНЕНИЯ В ПОМОЩ НА
УЧИТЕЛИ И УЧЕНИЦИ

БЪЛГАРСКИ
ФОНД
ЗА
ЖЕНИТЕ